

19
проф. М. ГРУНСЬКИЙ та Мих. МИРОНЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31.

ПО ВСІХ ФІЛІЯХ ТА КНИГАРНЯХ ДЕРЖВИДАВУ

Є ТАКА ЛІТЕРАТУРА З УКРАЇНОЗНАВСТВА:

Гавриленко, В. — Робітна хрестоматія українського художнього слова. Матеріали до читання, мовний коментар, теми, завдання. 640 стор., ц. 2 крб. 75 коп.

ДНМК НКО УСРР по секції політосвіти дозволяє до вжитку як посібник на Держкурсах укромови.

Зміст: Доба торговельного капіталізму до половини XIX ст. (Література передбуржуазна). Доба промислового й фінансового капіталізму до 1917 р. (Література буржуазна). Доба пролетарської диктатури. Матеріал на аналітичне пророблення й повторення граматики.

Гладкий, М. — Наша газетна мова. 174 стор., ц. 75 коп.

Зміст: Проблема газетної мови. Лексика. Синтакс. Фразеологія. Суть популярного викладу. Стилїстика як праця газетяра-журналіста.

Синявський, О. — Зразки простого слова. 92 стор., ц. 40 к.

Зміст: Передмова. Недієві форми в простих реченнях. Пасивні та активні форми. Збіг іменників. Обставину подано замість чинника. Причини на дано невиразної дії і т. і.

Трохименко, М. і Буйний, К. — Робоча книжка української мови. Ч. 2. Синтакс та техніка письмової мови. Для робітничих шкіл II ступеня, радпартшкіл, робфаків та профшкіл. 154 стор., ц. 70 коп.

Поштові відділи Держвидаву надсилають накладною платою кожну книжку як власного, так і всіх видавництв СРСР.

Пересилка й пакування на всі замовлення коштом Держвидаву, коли замовлення більше ніж на 1 крб. і наперед оплачується готівкою.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ:

ХАРКІВ, вул. 1 Травня, № 17. Поштовий відділ ДВУ.

КИЇВ, вул. К. Маркса, № 2. Поштовий відділ ДВУ.

ОДЕСА, вул. Лясаля, № 33 (Пасаж). Поштовий відділ ДВУ.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ, пр. К. Маркса, № 49. Пошт. від. ДВУ.

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ДВУ

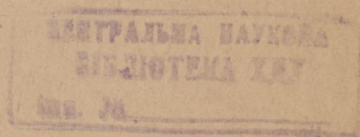
Харків, вул. К. Лібкнехта, № 31.

Філії та книгарні по всіх округових та значніших містах України.

90
174 24 01
Проф. М. ГРУНСЬКИЙ та Мих. МИРОНЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ П Р А В О П И С

578809
Державний Науково-Методологічний Комітет Наркомосвіти
УСРР по секції соціального виховання, професійної освіти,
політосвіти дозволив до вжитку як довідник для вчителів,
студентства, курсів українознавства та самоосвіти

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків — 1929 — Київ

59 85

Бібліографічний опис цього видання вмі-
щено в „Літопису Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати.

Київський Окрліт № 1463 1929 р.
З друкарні-літографії Державного Видавництва України—УАН
Київ, Печерське, (Цитадель 9).
Зам. № 1075 — 15.000 9¹/₄ арк.

ПЕРЕДМОВА.

Ця праця складається з двох частин. Перша частина — з історії укрправопису і друга частина, в якій ми подаємо самий правопис у таблицях. Друга частина догматична: тут наочні зразки правописних фактів та узагальнення цього в окремих правилах — те, що особливо важно для нашого життя, яке вимагає від нас швидкої відповіді на те або те правописне запитання. Перша частина з практичного погляду може видаватися не така важлива, ба навіть непотрібна, але так можливе вражіння буде цілком помилкове: нам треба не тільки знати догми нашого правопису, але хоч трошки орієнтуватися в цих догмах, — нам треба подбати за те, щоб у нас була свідомість та уявлення того шляху, яким пророблюється правописні питання.

Проф. М. Грунський.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ.

Правописні питання мають велике громадське значіння. Коли ми переглянемо історію різних культурних народів, то побачимо, що намагання поліпшити свій правопис, зробити його зручнішим, характеризують багато сторінок історії цих народів. З першого погляду це якось дивно: чому так важко утворити і такий альфавет, і такий взагалі правопис, який би цілком відповідав потребам часу: але це так, — справді так. Перш за все культура одного народу передається другому, переходить і альфавет. Русь бере перш за все болгарське письменство, запозичує болгарський альфавет. Звичайно, між слов'янами східними та південними не було такої різниці в мові, як тепер; однак, деяка різниця була і в фонетиці, і в морфології, була різниця і в інших галузях мови. Нова літературна мова вносить нові елементи. Тому й не так помічається ті труднощі, що вносить альфавет, який не цілком застосований до потреб практичного життя. Це останнє поступово і по малу виявляє свої намагання, бо іноді раптом, відразу ці намагання здійснюється в реформах альфавету, реформах правопису і самої літературної мови, яка часто далеко відходить від життя. І ось вже в історії старої Руси ми бачимо спроби реформувати альфавет, знищити деякі зайві букви, ввести нові орфографічні правила тощо. І не тільки там, де альфавет і письменство на перших ступенях запозичено, а й там, де все це організовано складається назустріч тільки своїм життєвим вимогам, реформа літературної мови є конче потрібна тому, що сама жива мова змінюється. Давня Болгарія, яка мала застосований з грецького свій альфавет, свій оригінальний правопис, мала цілу низку реформ, і реформа правопису також для сучасної Болгарії, як і для нас, пекуче питання. Недавня реформа російського правопису далеко не закінчила своєї справи. Нату-

рально, що ці питання є такі важливі й для білорусів. Недавно вийшов друком великий том праць правописної комісії в Менську. І в інших слов'ян—поляків та чехів, не вважаючи на велику вже книжну традицію, правописні питання завжди турбують громадську думку. Те саме ми маємо й в інших культурних народів,—пригадаймо спроби реформувати абетку та правопис у французів, німців та англійців.

Звичка громадськості до того правопису, з яким у тісному зв'язку є попередня культурна спадщина, всі ті книжкові джерела, з яких людина вчилася, стають за особливі фактори проти всяких реформ. Пригадаймо недавню боротьбу великої частини російського суспільства за букви *ять* та *йор*. Письмові ознаки є одні з найважливіших факторів нашої розумової праці, вони частина процесу цієї праці—викинути їх не можна. І ось незрозумілий факт взагалі, що деякі не могли писати без *ять* та *йора*, буде для нас зрозумілим з психологічного погляду, коли ми звернемо на те, що сказано, особливу увагу. 1848-го року був у Галичині правописний з'їзд. Центральне місце цього з'їзду було питання про *йор*. Гарячі суперечки були між „йорофілами“ та „йороборцями“. Ці суперечки викликали цілу низку поетичних творів, вони викликали теж своєрідні котячі концерти, які влаштували „отці духовні“ одні одним. Звичайно, *йор* був зовсім зайва літера, але звичка до нього була, як кажуть, друга натура. У таких випадках саме життя поступово робить своє діло, і такі зайві елементи нарешті мусять або поволі, або раптом зникнути, коли їх зайве існування вже занадто важке буде для життя. Тут еволюція або революція зробить своє діло. Отже виходить, що в справі правопису треба боротися проти нашої звички, коли ця звичка веде до ненормальностей у нашому розумовому, а відсіля і в нашому житті взагалі. Звичка примушує нас додержувати того, що вже втратило свою цінність, що відслужило свій час. Але тут треба бути обережним, щоб не підняти взагалі прапора проти звички, боротися проти того, що цінності своєї ще не втратило. Я маю тут на оці перш за все намагання замінити наш альфавет латинкою. Ці змагання були раніше, є вони й тепер, проте, вони не мають за собою таких даних, які справді могли б переконати в практичній доцільності цього. Мотивують потребу заміни нашого альфавету латинкою тим, що від того

ми станемо ближче до культурного заходу, до інших європейських земель, що латинкою краще можна віддавати звуки нашої мови. Ці вказівки зовсім неправильні. Ми не наблизимось до європейських країн, коли ми будемо писати латинкою, тому що не абетка наближує, а наближує мова, а мова тим самим не зміниться. Особливих труднощів для чужомовців наша мова не дає тільки через абетку, абетку не важно вивчити тому, кому треба вивчити мову. Наші найближчі сусіди мають латинку, але в них різні засоби відзначати ті звуки, для яких не має знаків латинська абетка. Складач або складачі перших оригінальних слов'янських абеток, так званої глаголиці та кирилиці, ставили собі на меті утворити особливу абетку, свою абетку, тому запозичали потрібні для себе частини з грецької абетки для тих звуків, яких не було в грецькій абетці, вони шукали інших джерел. Безумовно, що, напр., в глаголиці ми маємо запозичення з семітських альфаветів, з латинки, і ці запозичення перейшли потім у кирилицю, а через кирилицю в так звану „гражданку“. Напр., буква *ш*, звука якої не було в грецькій мові, була запозичена з єврейського *шаде*. І чому цю, напр., букву замінити — незручно робити, як роблять поляки, пишучи дві букви, а замість *щ* — чотири букви (або дві букви з особливими — діакритичними — знаками, як роблять чехи). Звичайно, справа не в цих двох-трьох буквах та деяких ще буквах, справа головніше в тім, що ми маємо вже багату літературу, що написана нашим альфаветом, що, коли замінити новим альфаветом, ми мусимо відмовитися від усього нашого багатства і через недостачу технічних засобів просто впасти в неминучу бідність. Ми мусимо переучувати малописьменних та утворювати нові звички. Скільки потрібно сили, енергії, а що ж дасть за те майбутнє? Занадто мало. Коли справа, як ми будемо бачити далі, буде йти тільки про більшу послідовність, більшу, коли так можна висловитись, „науковість“ альфавету, то це можна зробити і на тлі рідної абетки. В намаганнях деяких прихильників латинки ми бачимо теж відгук звички наукових робітників до абетки, якої вживається для більшої фонетичної передачі, але ця абетка не є звичайна латинка, вона вже дає такі знаки, які для практики життя зовсім не потрібні.

За латинку висловився дехто і на правописній конференції в Білорусі, але це питання, коли його ставити, то треба

ставити в загально-радянському масштабі. Але й тоді про це будуть говорити ті дані, про які я говорив раніше ¹⁾).

Одно слово, тепер ми не можемо реально ставити цього питання, і правильно зробила конференція в Харкові, коли вона вирішила залишити наш альфавет.

Встановивши, як остаточний висновок, повну доцільність того, що залишається наша абетка, переходимо тепер до складу цієї абетки, до її букв.

Мета кожної абетки, щоб вона своєю кількістю букв задовольняла вимоги мови, щоб кожна буква відповідала певному звукові, щоб не було зайвих букв.

Коли протягом довгих віків українцві доводилось писати або друкувати, вживаючи чужої абетки, не можна було казати про ті вимоги, про які я зараз казав, — чужа абетка давала й зайві букви, вона не могла точно віддавати звуки української мови, а з другого боку — була й недостача в деяких знаках на визначення українських звуків мови. Пригадаймо зайві — так звані *юси*, потім зайві *йор* та інш. Тепер та й раніше, коли хотіли поставити абетку так, щоб вона справді віддавала українську мову, довелось натрапити також на чимало труднощів тому, що взагалі утворити фонетичну (більш-менш) абетку — важка справа. Та й треба не забувати того, що тепер фонетичне, не буде таким через декілька років або десятків років. Ми знаємо, що первісне більш-менш фонетичне письмо робилося протягом часу письмом етимологічним і історичним: тому мішанина принципів фонетичного та етимологічного звичайно характеризує всяке письмо. Ось тут у реформі правопису особливо буває важко, чи дати в тому або тому випадкові перевагу фонетичному або етимологічному, іноді штучно історичному принципові. З другого боку, треба встановити або відзначити на письмі ту або ту особливість мови, а може її не відзначити, щоб не ускладняти з практичного погляду саме письмо, бо життя вимагає, щоб письмо найменше брало в нас часу та енергії.

Вже не раз критична думка багатьох дослідників спинялась на питанні про окремі букви укр. альфавету. Перш за все особливу увагу звертав на себе знак *г*.

¹⁾ Докладніше про це в моїй книжці „Українськ. правопис“ (академ. вид. Київ, 1927 р.).

Вже в пам'ятках XIV в. ми бачимо спроби віддавати польський та німецький — взагалі латинський *g* через *ж*: *буржмистр*, *Скиркгайло*. Були й передачі через *ж*: *Олькирдовичь*. У Мелетія Смотрицького, у його граматичі церковно-слов. мови, ми вже знаходимо букву *г*, якої і тепер вживаємо. Мел. вживав цього знаку, віддаючи чужомовні слова, напр., він писав: *граматика, грецький, гды* (з польськ.).

Г ми маємо в небагатьох українських словах (габелок, гадзувати, гава, гавзун, гавра, гагати, гаджала, гаджело, галаган... див. таблицю) Послідовно й цієї букви треба вживати в чужих словах, які нещодавно запозичені та мають *g*: агент, бравнінг, гвардія, гірлянда, інтелігент; давно запозичені слова: Рига, Єгипет, географія, газета тощо.

Коли в алфаветі та правописі ми зберігаємо *г*, то послідовно було б запровадити в алфавет знаки на відзначення властивих укр. мові звуків *дж* та *дз*, які відрізняються від сполучених звуків *д-ж*, *д-з*. Звук, який ми тепер передаємо через *дз*, був і в давньо-болгарській мові (так зване *дзело*). Звукові *дж* подібний звук так званий *дєрвь* в давньо-болгарській мові, тепер у сербській мові ми маємо особливий звук *дъжъ* (відзначається він ос. зн.). У словах: *дзига, гудзики* *дз* вимовляється, як дзвінкий *ц*, а в словах: *бджола, джміль* вимовляється *дж*, як дзвінкий *ч*.

Звичайно, не так багато таких слів, де ми бачимо ці звуки, і тому практичність нарешті примусила останню конференцію перерішити свою думку про окремі знаки для цих звуків, і тепер ми передаємо, як раніше, ці звуки сполученнями *дз* та *ж*.

Вже, як спадщина старого в українському алфаветові, як і в алфаветах — російському, білоруському, сербському та болгарському, ми маємо непослідовність у тому, що немає літери, паралельної *е, ї, я, ю*, на відзначення йотованого *о*. Оце вже давно примушувало казати про потребу запровадити *йот*. Була спроба Драгоманова ввести йот, викинути *я, ю, е*, тому що ці знаки часто визначають *йа, йу, йе*. Але це не прищепилось. Раніше проти *йота* багато важили мотиви релігійного характеру тому, що йот зв'язувався з латинкою. Але тепер, коли заперечують проти йота, то мають інші підстави. Справді, коли ми заводимо йот та знищуємо *я, ю, е*, то ми поліпшуємо справу з одного боку, а погіршуємо з другого. Так,

коли ми напишемо *йама, йа, йунак* тощо, де *йа, йу, йе* будуть спочатку, або після голосної: *бойазкий, войування*, то такі написання будуть правильні, але коли ми напишемо ті ж сполучення після приголосних: *дйадйа, дйадйу*, то ці написання будуть зовсім неправильні тому, що тут м'які приголосні, а не йотовані голосні. Отже, коли ми залишаємось при старому без йота, ми практично маємо більшу користь, не кажучи вже про те, що тут економія в буквах, а потім треба вважати тут і на давню традицію. Поляки і чехи, які в зв'язку зі своєю латинкою мають йот, мусять м'які приголосні відзначати особливими рисочками, а серби мають окремі знаки. Як і раніше, букви *е, я, ю* мають подвійне значіння—вони або йотовані голосні, або м'який приголосний плюс *е, а, у*. Для *о* в такому ж значінні залишаються також встановлені раніше сполучення *йо* та *ьо* (останнє сполучення на відзначення м'якого приголосного плюс *о*).

В українському алфаветі *є* і буква зайва, але до якої ми звикли, що важко тепер її викинути, це буква *щ*. Власне кажучи, звука, який відповідав би цій букві, ми не маємо, це сполучення звуків *шч*. Поляки, коли віддають ці звуки, пишуть, як ми вже казали, чотири букви, чехи—дві з особливими значками. Ми пишемо тепер *щасливий*, але росіянин пише *счастливый* (вимова *шчастливый*), білорус пише *шчырый*, ми пишемо *щирий*. Саме написання *щ* вийшло з сполучення *ш* і *т*, при чому *т* писалося внизу, і тепер у болгарській мові *щ* вимовляється, як *шт*: болгарин слово *пошта* читає *пошта, щаб—штаб* тощо. Можна запитати, чому ж ми зберігаємо *щ*, коли ми не маємо тут одного відповідного звука? Тут має значіння, може, не одна тільки звичка, але й те, що така буква служить для скорочення письма, отже тут можуть бути практичні вигоди, які були в старовину, коли вживали так званих в'язів або лігатур.

Перелічивши букви українського алфавету, сказавши про характер деяких з них, ми можемо поставити питання, чи досить взагалі літер ми маємо для того, щоб передавати нашу мову? На це питання ми можемо відповісти так. Кожний правопис мусить домагатись того, щоб бути фонетичним, але бути цілком фонетичним він не може. Не може тому, що правопис елемент консервативніший, ніж сама мова,—він не може на-

здогнати мову, з одного боку, з другого — завдання правопису перш за все практичні, і тому він не може ставити собі мети віддавати всі відтінки мови. Кожна літера є перш за все неначе б узагальнення звуку. Коли ми вимовляємо: *село, на селі*, то *е* в першій формі вимовляється не так, як вимовляється в другій, тому що відтінок залежить від наступного складу. Отже, в словах ми не маємо окремих звуків, ми маємо сполучення звуків, а в сполученні звук не має тої повної вимови, як ми уявляємо його окремо. Відсіля ми можемо зробити висновок, що наша мова має багато відтінків кожного звуку, що один звук у сполученні може наближатися до другого, так, напр., те ж *е*, про яке я тільки казав, будучи ненаголошеним звуком, наближується до *и*, але на письмі ми все одно віддаємо його *е*. Так, слово *себе* ми вимовляємо близько до *сибе*, але пишемо за етимологією слова з *е*. Часто ненаголошений *о* наближається до *у*, але знов пишеться *о*: *голубка* вимовляється *гулубка*, *розумів*—*рузумів* тощо.

Який же висновок ми можемо тут зробити? Перш за все, що відтінків різних звуків багато, але для практичності та економії ми їх віддаємо одним написанням, подруге, на письмі доводиться часто додержувати не того, як ми вимовляємо, а як слово те вимовлялося раніше, цебто за його етимологією та походженням. Можна поставити питання, нащо ми додержуємо того, що було, а не того, що тепер є. Тут, хоч це може й дивно на перший погляд, вимагає теж та практичність життя, яка має особливе значіння взагалі в правописі. Ми не можемо віддавати всі переходи звуків тому, що ці переходи в різних говірках бувають різні, а конче потрібно, щоб літературна мова була одна, і тому треба додержувати якоїсь середини, і ось ролю цієї середини й беруть на себе форми первісні, з яких потім виходять вже зміни.

Етимологічний принцип, як одна з підвалин в укр. правописі, звичайно, утрудняє вивчення укр. письма тому, що примушує вивчати форми колишні, вивчати правила граматики. Правопис стикається з вимогами граматики, яка будує свої правила на основі законів мови, що стоять у зв'язку з минулим мови.

Отже, для нас тепер ясно — у правописі чергуються елементи фонетичні з елементами етимологічними. Я казав вже раніше й про елементи історичні. Власне кажучи, всяке явище етимо-

логічне тим самим вже й історичне, але бувають явища в правописі історичні, але не етимологічні. Припустімо для прикладу, що граматики того або того часу, граматики, як ми бачили, багато важить в справі правопису, встановлює штучне граматичне правило, воно залишається й далі, його вживають, воно буде історичне, але не етимологічне. Для прикладу візьмім правопис таких слів: *по над*, *по-над*, *понад*.

Коли ми будемо порівнювати укр. правопис до деяких інших правописів, то побачимо, що він фонетичніший і тому зручніший для вивчення, не такий важкий, як суто етимологічні правописи — англійський та французький, він фонетичніший, аніж правопис російський.

Отже, щоб знати, як писати той або той ненаголошений склад з *о* та *е*, треба поставити в таку форму слово, з таким складом, щоб наголос падав на *о* або *е*, тоді ясно буде, що писати. Напр., коли ми візьмемо неясний склад—*роз* у слові *розуміє*, де вимовляється *рузуміє*, себто ненаголошений *о* як *у*, то можна взяти слово *розум*, де наголос падає на *о*, і нам ясно буде написання. Але часто буває так, що не можна взяти складу з наголосом, тоді треба знати етимологію слова, треба вдатися до граматики, треба вдатися до словника, який будується за правилами та законами граматики.

Взагалі треба пам'ятати, що ненаголошені голосні звуки вимовляються невиразно, особливо наближаються один до одного *е* та *и*. Отже, не тільки ненаголошений *е* вимовляється близько до *и*, але й ненаголошений *и* вимовляється близько до *е*. Тут взагалі ми маємо якийсь неясний, невиразний звук близький до *и-е*.

Тут звичайно, щоб написати правильно, ми користуємось перш за все своїми навиками. Але іноді, коли ми захочемо свідомо поставитися до того або того написання, нам звичайно може допомогти граматики. Так, коли ми знаємо, що так звані повноголосні форми мають сполучення *ере*, *еле*, то ми й будемо знати, що слова *дерево*, *шелест* не мають *и*. І також, коли ми знаємо, що в родовому відмінкові множини вставляється при сполученні приголосних *о-е*, то будемо знати, що треба писати *вікон* (а не *вікун*), *відер* (а не *відір*).

В українському правописі вживається *и*, *і* та *ї*. Як ми знаємо, останнє написання є сполучення йота з *и* та *і*. Двоє написані

и та *і* різняться у вимові тим, що перед одним (*и*) приголосні будуть тверді, а перед другим (*і*) — м'які або близькі до м'якості. Треба тут узяти на увагу, що в українському літературному *и* ми бачимо збіг двох колишніх голосних *и* та *ѣ*. Останній звук знають тільки деякі з українських говірок. У науці укрмовознавства ми маємо два різні погляди: одні думають, що оригінальна риса укрмови — твердість приголосних перед *и* (як і перед *е*), інші за те, що ця твердість утворилась протягом часу і в пам'ятках відзначають історію цього процесу. Отже, вимова *и* та *е* — наслідок пізнішого часу. Я вже сказав, що у вимові ненаголошений *и* скидається на *е* та навпаки. Взагалі тембр того і того звука наближається один до одного. Тепер видавалось би, що для правопису не мусить бути труднощів щодо розрізнювання *и* та *і*, але труднощі є. Перш за все у так званому „м'якому“ *і* ми маємо різницю ту, що є дійсно „м'який“ *і*, себто перед ним ми бачимо м'які приголосні, і є середній *і*, який стоїть посередині між *і* м'яким та звичайним *и*. А через те, що в літературній вимові ми часто не бачимо різниці у вимові цих *і*, так: *тіло* та *стіл* щодо вимови *і* часто наближаються, хоч тут перший *і* з старого так званого *ять* (себто м'який), а другий з первісного *о*. Отже, в правописі не відзначається різниці між *і* з старого *ять* та *і* з *о-е*, і транскрипція впливала й впливає на те, що різниця в даному разі, яку ми ще бачимо в говірках, у літературній мові зникає.

Недавно ми ще писали „инший“, „Ирод“, себто в деяких словах на початку можна було писати *и*. Тепер вирішено спочатку *и* ніде не писати. Отже, ми маємо тепер, що було раніше з *ѣ* — цю букву спочатку не ставити. Тут є фонетичні умови. Коли ми будемо вимовляти „твердо“, то перед *и* спочатку буде утворюватися приди́х, буде розвиватися приголосний елемент. Тепер пишемо спочатку тільки *і* або *ї*, коли вимовляємо з йотом. Оця вимова (з йотом) звичайна і після голосних, тому, напр.: *Україна, цієї*. Іноді ми маємо складне слово, після приростка початковий *і* другого слова не переходить в *ї*, тому що вимовляється просто: переінакшити, поінформувати.

Губні приголосні в укрмові поступово стверділи. І на письмі вже в пам'ятках XI в. ми можемо бачити графічну передачу цього явища. І ось у правописі великі суперечки викликало питання, як писати ці губні з так званими м'якими голосними —

я, ю, є, ї: писати з апострофом або без апострофа. Галичина писала й пише без апострофа, мотивуючи, що всякий українець прочитає правильно слово в даному разі без апострофа — тому що сполучити губні з такими голосними він не може. Тут, однак, були й правдиві заперечення: іноді, особливо у правописі чужоземних слів теж доведеться вимовляти тоді не так, як слід. У проєкті правопису пропонували писати з апострофом, конференція нарешті апострофа викинула. Думка ж державної комісії була така, що писати *б'ю б'є* та ін., але там, де перед губним стоїть приголосний, писати: *святий, різдвяний*, але коли цей приголосний належить до приростка, то теж треба писати апострофа: *зв'язок, сп'яніти*.

Тепер же остаточно затверджено: після губних та *р* писати перед йотованими апострофа — отже: *б'ю, голуб'ята, п'ють, в'юн, п'ять*, на *тім'ї, пір'я*, з *матір'ю*... Теж коли приросток закінчується на губний перед йотованими маємо апострофа: *об'ява* (тут правило може бути сформульовано так, що взагалі після приростків перед йотованими голосним — *з'єднати, з'їхалися*...) Винятки тоді, коли перед губним стоїть приголосний, то апострофа не ставиться: *морквяний, червяк, святий, цвях*, але: *розв'язує, сп'яніти, розм'якшити* — цебто, коли цей приголосний належить до приростка, апострофа зберігається. Іноді і після *р*, коли воно вимовляється м'яко, не ставиться апострофа: *рябий, рясно, буряк*...

У чужоземних словах згідно з вимовою то ставиться, то не ставиться апострофа: *кур'єр, кар'єра*, але *бюро, дебют, бюст, Вюртемберг*.

Правопис часто тісно зв'язаний з законами мови, і тому, щоб добре орієнтуватися в правописних питаннях, треба безумовно мати деякі наукові відомості. Візьмім такий закон, який яскраво відбивається на правописі, як перехід основних *о* та *є* в *і*. Цей закон непослідовно відбивається тому, що назустріч цьому закону виступає інший — закон аналогії, який знищує часто за своїми багатими асоціаціями досягнення закону чергування і залишає інший звук. Треба пам'ятати завжди, що в мові борються дві сили — одна, що вимагає послідовного запровадження фонетичного закону, друга проти цього — сила аналогії. У таких словах, як *сніп, ніч* первісно були звуки *о* та *є*, але після *сноп* та *печ* були ще так звані глухі голосні. Отже слова *сноп*

та *печ* були двоскладові, поступово останній (глухий) голосний зникав у вимові, замість *о* та *е* в передньому складі розвивалось *і* — *снп*, *пнч*. Це є закон укр. мови. Як відбивався процес, досі невідомо й у різних учених різні погляди. Особливість цих переходів ще є в тому, що в родовому та інших відмінках звичайно встановлюються первісні *о* та *е* тому, що замість закритого складу (коли зникли глухі) ми маємо склади вже відкриті. Так, оці переходи в *і* бувають тільки з первісними *о* та *е*, навпаки з *о* та *е*, які виникли, як рефлексії старих глухих голосних (так званих *йора* та *йорика*), цього переходу не буває, напр., слово *сон-сна* виникло з форми *сѣнь*, *день-дня* з форми *дѣнь*. У родовому та інших відмінках ми не бачимо тут всередині голосних, як то маємо в словах з первісними *о* та *е*. І ось буває так, що в закритому складі, там де був глухий, під впливом переходів з *о* та *е* ми бачимо теж *і*: *слізка*, *брівка*, а з другого боку — під впливом аналогії ми бачимо перехід основних *о* та *е* в формах повноголосних (де переходу немає): *поріг*, *сморід*. Впливом аналогії можна з'ясувати такі форми: *гіронька*, *гінець* та інші. — тут вплив таких форм, як *гір*, *гінця* та інші. Отже такі слова, як *місток*, *кілок*, *дімок*, *візок*, *камінець*, *кінець*, *стілець*, *олівець*, *ніготь*, *лікоть*, *червінець*, *харківець* та інші. утворились під впливом аналогічних форм, як *міст*, *дім*, *кіл* та інші, або род. відм. як *харківця* та інші. Родовий відм.: *голів*, *доріг* теж під впливом форм: *гір* та інші. Поруч з тим мова залишає і форми: *колод*, *огорож*, *корон* та інші.

Ми пишемо *жени́ти*, але *жона*, *черни́ти*, але *чорний*, *пшени́ця*, але *пишо́но*, пишемо за вимовою, тут ми маємо закон переходу *е-о* після шепелесних, які поступово в українській мові стверділи (за деякими винятками). На більше ствердіння складу з шепелесними мав вплив наступний твердий склад, ось чому ми бачимо різницю в наведених словах. Але знов цей закон має, як казала стара грамати́ка, винятки, а як ми скажемо — проти цього закону становиться інший закон, закон аналогії, влади асоціацій, і ми бачимо такі приклади: *що́ка*, на *що́ці*, *щербати́й*, *щепа*, *жердка*, *черкати*.

Ті непослідовності, які ми знаходимо в правописі голосних після шепелесних, залежать від того, що самий процес ствердіння шепелесних не закінчився. Вже давно, в грамотах XV в., ми бачимо яскраві приклади цього ствердіння, тепер в українських

говірках це дуже поширено, але залишаються ще випадки, коли шелесні зберігають свою колишню м'якість. Коли ми візьмемо слова з подвоєним шелесним звуком (а, може, висловимося так: з довгим шелесним звуком), то цей „подвоєний“ звук (або довгий, що тільки віддається двома буквами) вимовляється м'яко: *обличчя, збіжжя, клоччя, роздоріжжя*. Те ж ми бачимо в деяких формах — род. відм. імен. жіп. роду *саяжі, тучі* (хоч тут не завжди), орудн. відм. тої же відміни (тут довгий приголосний) — *ніччю*. Цікаво тут пригадати, що раніше часто писали *клочча, ніччу*, тому що хотіли послідовніше провадити в правописі ствердіння шелесних з одного боку, з другого — передавали ствердіння, яке фактично помічалось і у вимові іноді при „подвоєному“ шелесному.

Під впливом вимови деякі з слів, що мали в корені *о*, почали писатися з *а*: *багатий, ганчар, шаравари, каламутний, шкара-луна, хазяїн, качан, калач, халява, гаразд, салдат*. Що зумовило переходи *о-а* у цих словах — покищо важко сказати; тут іноді міг бути чужий вплив (*салдат* — під впливом рос. *вимови*, а не правопису; *ганчар* — запозичення з польської мови).

Чимало труднощів з практичного погляду становить провадження правил про так звану милозвучність, або доброзвучність. Через те, що ми не маємо тут певної усталености, можна, я гадаю, було б прийняти ті правила, які я висловив у своїй спеціальній розвідці про укривовис (в Записках Акад. Н. див. відб. „Укр. правопис“, стор. 11 — 12), а саме:

I. треба перш за все розмежувати вживання переходу *у-в, і-й*. Сполучник *і* в силу своєї природи може мати більше або менше значіння, а *у-в* прийменник, і тому він завжди прилягає до того слова, якого стосується.

II. Коли *і* сполучає окремі речення, він зберігає написання *і*. Коли він сполучає окремі слова, то переходить в *й* після голосного звука попереднього слова, але коли наступне слова має декілька приголосних спочатку або *й*, то *і* залишається.

III. Прийменник *у* після голосного звука переходить в *в*, але коли наступне слово починається з *у*, то прийменник *у* переходить у *в*. Ці переходи не тільки з прийменником, але й з наростком (з цього прийменника: учора-вчора, вважаю-уважаю...)

Утворення многоразового виду від деяких дієслів різно відбувається на правописі. Візьмімо такі дієслова, як *брати-*

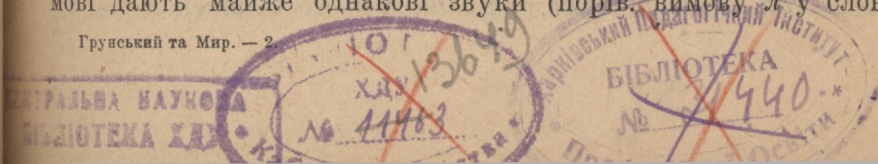
вибирати, гребти-вигрібати, чесати-вичісувати. Тут можуть бути труднощі в умінні розрізняти, коли писати *е*, коли *і*. Правило звичайно таке: коли дієйменник не має в корені *е* (брати), то треба писати *и*, коли дієйменник має *е*, треба писати в много-разовому виді *і*. Це правило будуватиметься на законі, який відби-вався і раніше, і тепер дав рефлекс у сучасному. У старовину многоразовий вид утворювався перш за все через міну корін-ного голосного, при чому *е* переходило в *ѣ*, отже від таких ді-єслів, як *гребти*, було *грѣбти*, тепер з цього *ѣ*, як ми знаємо рефлекс *і*, у таких же дієслів, як *брати* було *бирати*, цебто, як і тепер, ми маємо *и*.

Цей маленький приклад з'ясування правила, яке ми маємо в сучасному правописі на підставі закону, який виявляється в історії мови, яскраво може показати, що для того, щоб свідомо ставитися до різних так званих граматичних правил, треба вда-ватися до наукового з'ясування лінгвістичних фактів. Це не тільки тут, це ми побачимо в багатьох інших випадках. Іноді тому тільки, що мовні факти не з'ясовані ще в науці, ми маємо часто, замість справжнього виявлення факту, помилкове припу-щення, а іноді неправильний навіть категоризм в з'ясуванні.

Як у дієсловах многоразового виду *бирати* від *брати*, так треба писати *ри* та *ли* в дієсловах немногоразових такого типу: *дрижати, глитати*, тут ми маємо старе сполучення пливких з глухими голосними (так званими *йором* та *йориюм*).

Порівнюючи до давнього устрою мови, тепер *ь* менше має місця. Це від того, що багато приголосних стверділо, і тому *ь*, як знака м'якості цих приголосних, вже не ставлять. Такі приклади, як *голуб, степ, сім, піч, ніж* та інш. показують, що тепер губні та шепелі вже не потребують цього знака м'яко-сти. Те ж ми бачимо прийнятим у правописі й після *р* на кінці слів, хоч вимова говірок та й літературної мови часто тут проти цього літературного правила правопису й літературного провадження виключної твердості *р* на кінці слів.

В українській мові є, крім твердого та м'якого *л*, ще *л* се-редній. Цей звук не має окремого відзначення, але у вимові ча-сто виступає. У деяких особливих випадках перед деякими приголосними можна почути оцей *л*, і тому іноді різні напи-сання *л* та *ль*, які витримують характер етимологічний, у ви-мові дають майже однакові звуки (порів. вимову *л* у словах:

безпритульний та пужално, а також — пильно, профспілковий).

Кожне наше слово результат довгого життя, і тому на ньому відбилися різні часи, різних змін доводилось зазнавати цьому слову в реченні. Анатомія слова дуже важка справа, і часто ми можемо помилитися, коли будемо поділяти це слово на його частини. А це знов часто конче потрібно буває, коли справа стосується вимог правопису. З шкільної граматики ми дуже добре знаємо, що основна частина слова — корінь, або пень, що, крім кореня, є різні суфікси, префікси, флексії. Історія мови ясно нам показує, що всі оці на перший погляд другорядні частини слова мали раніше не тільки службове значіння, значіння якихось категоріяльних одиниць, а мали самостійні значіння. З'єднане тепер слово, слово, яке здається тепер суцільним, раніше складалося з частин, які більше механічно з'єдналися, шляхом поступової аглютинації утворилась флектизація. Буває часто так, що приголосний кореня, зустрівшись з приголосним суфікса, особливо після того, як зникає між ними голосний, змінюється, або той і другий змінюються. Звичайно, це знаходження первісного кореня та суфіксів на перший погляд має теоретичне значіння, але, коли ми придивимось, значіння тут є й практичне — для правил правопису. Так: чому ми пишемо *Волощина* (закінчення *-щина*) і *Німеччина* (зак. *-чина*). Історія мови показує, що тут суфікс *ина*, що слова ці утворилися не від форм *волох*, *німець* плюс суф. *ина*, а від прикметникових форм *волошськ*, *німецьк* плюс *ина*. Відсіля вже ясно, чому ми маємо неначе різні закінчення, *щ* у *Волощина* з *шськ-ина*, *к* переходить у *ч* — *Волошсьчина*, *шсьч* дає *щ*; *Німецьк-ина*, знов *к-ч*: *Німецьчина*, *цьч* дає *чч*). Коли тепер є слово *Шведчина*, то знов утворилась ця форма так: *Шведськ-ина*, з *сьч* ми чекали б *щ*, але коли пишемо *ч*, то вже під впливом суф. *чина* в інших словах, як *Німеччина*. Як знання історії слів та їхнє утворення потрібне для правопису, показує й такий приклад, як написання слова *показчик*. Часто пишуть *показчик*. Тут під впливом *ч* попередній звук *з* переходить в *ж* тому, що *ч* аффрикат, який складається з *т-ш*, і під впливом так званої регресивної асиміляції з уподібнюється характером вимови до *ш*, але зберігає тільки дзвінкість. Тепер ми кажемо, що слово *показчик* або *показчик* складається з основи плюс суф. *чик*, а цього суфікса первісно, бач

я думаю, й не було, він утворився з двох суфіксів, так *рукавць* (відсіля *рукавець*) плюс *ик*—*рукавць-ик*—*рукавчик*. Коли візьмемо слово *піщина*, то знов етимологія така: *пісок* з первісного *піськъ*, потім *піськ-ина*, *пісьчина*, *піщина*, *піщина*.

Слово *різний* писалось і тепер часто пишеться *ріжний*. У говірках теж подибуємо *ріжний*, деякі з авторів граматик навіть вносять штучне пояснення тої та тої форми, вживаючи *ріжний* в значінні рос. „различный, разнообразный“, а *різний* в значінні — „несходный, отличный“. Проте, ця форма *ріжний* могла утворитися, як і в польській мові, фонетичним шляхом, як це теж було й у сербів (*без нега*—*без њега*). Життя прийняло цю форму й тепер, коли під впливом правопису почали у вимові вживати форми *різний*, — це викликало спочатку й непорозуміння (близькість коренів *різний* та *різати*).

Цілу низку змін ми маємо з суфіксами *ський* та *ство*. Перш за все суф. *ський* у старих пам'ятках мав форму *ьский*, теж *ство* — *ьство*. Що первісне місце цього *ь* було там, де ми знаходимо його в старих пам'ятках, то ясно показують і зміни основних частин слова, себто коренів, до яких ці суфікси приєднувались. Чому з *к* *зак* прикметник *козацький* — тому що основний *к* стояв перед *ь* та переходив в *ч*: *козачський*, потім з *ч*, які вимовлялися м'яко — м'який *ц(ць)*. З другого боку, цей м'який *ц(ць)* в словах *козацтво* стверділо (знов *козак-ьство*, *козачьство*, *козацтво*). Особливо тут ясний перехід ми маємо в таких словах, як *галич-алицький-галицький*. Під словом *убо-зтво* ховається первісне *убожьство*, а це з *убогьство*. Оцей закон переходів з'ясовується тим, що раніше деякі з звуків вимовлялись не так, як вимовляються, і деякі приголосні не могли стояти один поруч одного. *К* не міг стояти перед *йотом*, тому що *к* був приголосний задньоязиковий, а *йот* приголосний середньоязиковий, і тому ми бачимо переходи. Те, що я сказав, може пояснити й сучасні написання *цюріхський*, *шахський* та інші. Тепер ми можемо вже сполучити *х* з суф. *ський* тому, що *х* вже з задньоязикового, як *г* та *к*, робиться також і середньоязиковим звуком (залишаючись в багатьох випадках звуком задньоязиковим).

У правописі прикметників з суф. *ський*, *цький*, а потім тільки *кий* (рідко), як *боязкий*, *дерзкий*, — різні течії, декілька сторінок з історії змін українських приголосних. У таких формах ми бачимо здебільшого перевагу фонетичного принципу.

Ті ж закони переходів приголосних лежать і в зміні закінчень прикметників у 2. ступені. Тут протягом часу для назовного відмінка утворилося закінчення *ьший* (потім *ший*), перед яким і з яким знов бачимо міни приголосних, а з другого боку—знов за міною характеру вимови приголосних—у сучасному переході часто вже не відбувається. Напр., ми маємо форми *корочший* і *коротший*. Остання форма пізніша тому, що пізнішого часу можна було вже сказати *тьш*, *ть*—взагалі, а раніше зубний приголосний перед йотом переходив у *ч*. Отже, *корочший*—форма ранішого походження, і коли існують дві форми, то одна,—як залишки минулого, з одного боку, з другого—як представник інших форм від того ж кореня, напр.: *укорочувати* та інші. (форм, які своїм існуванням підтримують дану форму). Зрозумілі нам з того, що я сказав, форми *тонший*, *м'якший*, але відкіля ж форми—*вужчий*, *нижчий*, *кращий*, *вищий*? Форми *вищий*, *кращий* неначе б *крас-чий*, *вис-чий*, цебто уподібнюються попереднім з *чий*. Відкіля ж закінчення *чий*? Тут треба думати, звук *ч* має характер давнього походження. Пригадаймо, як утворився 2. ступінь. Це закінчення *ший*, як я вже казав, пізнішого походження. Від слова *добр* ми маємо в давньослов. мові такі форми 2. ступеня *добрѣй*, *добрѣйши*, *добрѣе*. Отже, середній рід (*добрѣе*) почасти нагадує нам закінчення прислівника. Коли тепер ми візьмемо форму *вужьк* і будемо від цієї форми утворювати 2. ступінь, то *к* переходить в *ч*. Звичайно, таке утворювання міг зробити тільки пізніший час тому, що раніше при утворюванні 2. ст. суф. *к* відпадав. Цікаву паралелю укрмові ми тут знаходимо з давньослов. мовою тому, що в укрмові, як і там, ці форми відмінюється (а в рос. цього вже немає). Отже *ч* тут з *к*. Можна навести аналогію з рос. *крепчайший*, тут від *крепок*, при чому *к* переходить в *ч*. У тих же прикметниках, де не було суф. *к*, закінчення з *ч* маємо під впливом аналогії.

У написаннях *вічний*, *вдячний*, з одного боку, з другого—*рушник*, *мірошник*, *торішний*, ми бачимо знов боротьбу двох принципів. Історично правильні перші переходи *к-ч* тим, що тут був первісно суф. *ьний*. Візьмімо *око*, *ок-ьний*, *очний*. Отже треба було б написати *рука*, *рукьник*, *ручник*. А коли ми пишемо *ш*, то тут ідемо за вимовою. Ми знаємо вже, що *ч* є африкат, можна було б написати так *рутшник*, потім в процесі

полегшення вимови при сполученні приголосних слабіший елемент зникає: *рушник*. Для пояснення скажу ще осьщо. Як ми знаємо з фізіології звуків, усякий приголосний складається з трьох елементів при вимові — стуління, тимчасового стану артикуляційних органів у стулінні й розтуління. Коли ми маємо сполучення двох приголосних, то від першого поволі зникає розтуління й через те що стуління першого приголосного слабше й навіть у вимові непомітне, стуління другого ж сильніше, то на цьому засновується так звана регресивна асиміляція, на цьому базується й те, що при вимові *тшн* поступово зникає *т* і залишається *шн*. Відсіля для нас цілком ясні з фізіологічного погляду переходи написаних, але у вимові неіснуючих *чн*, або існуючих штучно. Під впливом написань *чн* ми можемо так і вимовляти, але це не буде відповідати справжній вимові. Ось, значить, коли ми пишемо *чн*, то ми більше стаємо на бік історичного правопису та етимології.

Бажання зберегти основне обличчя слова примушує писати від *річка-річці*, хоч вимовляємо *ріцці*, *нитка-нитці* (вимова *ницці*), *бочка-бочці*, *ніжка-ніжці*, *кішка-кішці*, цебто шелесні та зубний *ц* перед свистовим *ч* асимілюється з останнім. Подібне ми бачимо у формах, що закінчуються на *ся*, тут *с* також примушує у вимові мінятися попередній приголосний звук, але в правописі зберігається обличчя слова. Між іншим, це може бути за один з доказів проти намагань декого з письменників та вчених і тепер ще підтримувати галицьке написання *ся* окремо від дієслів. *Несешся* звучить „несесся“. Ми бачимо, коли б ми змінювали тут, то втрачувало б характеристичну дієслівну форму закінчення 2. та 3. особи, і тому могли б бути труднощі при зрозумінні цієї або подібних форм.

Часто писали: *вожкий*, *лехкий*, *зітхнути* — тепер пишемо *вогкий*, *легкий*, *зідхнути*, *зідхання*, *дхнути*, як і *кігті*, *нігті*, цебто за етимологічним походженням, а не за вимовою.

За вимогами вимови — спрощення в групах приголосних. Ідучи за спрощенням, яке виявляється у вимові, на письмі теж не пишуть *т* у сполученні *стл*, *стн* і *л* у сполученні слів: *празник*, *вісник*, *тиждень* — *тижня*, *зависливий*, *масний* (але *кістлявий*, *пестливий*). Тут у вимові слабшає артикуляція *т* та *л* тому, що вибух для *т* та *л* при однаковій артикуляції *тл*, *тн* зникає.

Закінчення *ений* у дієприкметниках укр. мови правильніше, ніж те ж закінчення з двома *н* у розмові. Такі слова, як *варений*, *скажений* з наголосом на *ен* є цілком етимологічні форми, а подвоєння в російськ. мові явище пізніше. Звичайно, треба відрізняти дієприкметникові форми та форми прикметникові, які утворились з дієприкметникових, і тільки різняться від них місцем наголосу: *ва́рений*, *варе́ний*—перше дієприкметн., друге—прикметн. Може з першого погляду бути незрозумілим, чому ж в деяких прикметниках ми маємо подвоєння *н*. Це подвоєння залежить від того, що перший *н* належить до кореня, а другий до суфіксу—тому, напр., *ранній*, *осінній*,—це з одного боку. З другого, є такі теж з подвоєним *н* прикметники, які цей *н* мають з двох суфіксів, так слово *здоровенний* з *здоровьн-ний* (спочатку *здоровьн* дало *здоровен*, потім до цього прикметника ще суф. *ний*).

Первісне закінчення *ие*, що перейшло в *ье* в таких словах ніякого роду, як *житие-житье*, дало, з одного боку, *жите*, з другого — *життя*, цебто зам. йота розвинувся попередній м'який приголосний, який зробився тут довгим. Коли це закінчення стояло після губних та *р*, що стверділи, подвоєння не виникло, і ми маємо форми *безхліб'я*, *підгір'я*. Ті ж зміни ми бачимо в інших випадках, напр., орудн. відм. *сіллю*, але *матір'ю* тоді ж коли перед закінченням стоїть звук приголосний: *радістю* (а при *р* в таких випадках теж: *повітря*). Треба зазначити, що в різних говірках українських ми бачимо не тільки оце „подвоєння“ приголосних, але й безпосереднє м'якшення *тя*, *дя*, *чя*... З цього „подвоєння“ не можуть вважатися, як „винятки“ такі слова, як *свиня*, *кутя*, *попада*, *ігуменя*, або теж жін. рід прикметника *третья*, *теляча*—тут вже інше походження.

Деяка непослідовність, коли приросток з тільки перед *к*, *п*, *т*, *х*, змінюється на *с* (*сказати*, *стулити*...); але перед цими приголосними особливо чується глухий *с*. Взагалі ж зміна приголосних у приростках провадиться тільки частково: *роз*, напр., не змінює *з* в правописі, хоча б він стояв і перед *к*, *п*, *т*, *х*.

Правило, що наросток *евий* після м'яких приголосних та шелесних зберігається тільки тоді, коли падає на *е* наголос, і переходить в *овий* (*йовий*), коли наголосу немає, напр. *життєвий-життєво́вий*, *тижнєвий*, *половий* та інш., має основу в законі,

за яким наголос зберігає основний голосний звук, а перехід наголосу впливає на те, що голосний теж змінюється. Перехід ненаголошеного *о* в наростковій *ова-ува* в дієсловах (*купувати* з *куп-ов-а-ти*) і знов з'явлення цього *о* при наголосі в дієприкметникових формах (*купований*)—знов перевага фонетичного принципу.

У правописі складених слів звертає на себе увагу особливо написання з числівниками: *чотирискладовий*, *п'ятискладовий*, а не *чотирьохскладовий* та інш. Потім чергування *о-е* в складених словах, коли перше слово закінчується на м'який приголосний: *повітромір*, *свинопас*, *костогриз*... Тут вплив різних аналогій тому, що правильна форма була *б з е*.

Що ж можна сказати, закінчуючи відділ фонетики? В основі правопису фонетичних особливостей лежать, як ми бачили правила, засновані на етимології слів, на їхній сучасній вимові, іноді на вигодах самого письма. Є певні непослідовності, в деяких місцях виникають через це труднощі, але треба пам'ятати, що правопис, крім того, що він відбиває сучасний стан письма, він не може відмовитися різних течій минулого, а крім того, відбиваючи сучасність, він не може відбивати її так, як вимагає цей стан, але, йдучи за режимом економії, він вкорочує цілу низку звукових особливостей, що не мають особливого практичного значіння.

Коли ми переходимо до морфології в галузі правопису, то одне з перших питань, хоч це питання безпосередньо правопису не стосується, є питання про розподіл граматичних категорій. Морфологія вивчає форми слів і їй дуже важливо утворити точні класи слів, точну систему. Я гадаю, що це питання вимагає від нас особливої уваги тому, що воно тісно зв'язане з нашим вивченням граматики. Через те, що тепер, будучи зайняті питаннями суто правописними, на це не звернули уваги, то й ми тепер підемо за старим розподілом на частини мови, як це робив і проєкт правопису. Треба думати, що після остаточного вирішення правописних питань, буде звернуто увагу на потребу реформувати граматичну систему, як це можливо на підставі сучасного наукового оброблення та педагогічних вимог нашої школи¹⁾.

¹⁾ Про все це див. також у моїй книжці „Основи нового укр. правопису“ Київ, 1929.

За правописом встановлюється тепер три відміни іменників, але ці три відміни не такі, до яких ми звикли або на підставі шкільних граматик, або на підставі спроб наукового підходу. Для того, щоб відразу уявити собі картину нового розподілу, краще всього наперед сказати, що до III відміни відносять жін. рід на приголосний (ніч, кров), до II відміни ніякий рід, як *козеня, теля, лоша...* Всі інші йменники, а їх, значить, головна маса, належать до I відміни. Цю відміну розподіляється на 3 групи: тверда, мішана і м'яка. Тут, значить, іменники всіх трьох родів та іменники, які, звичайно, дуже різняться, як категорії одні від одних своїм закінченням. Отже, для того, щоб ілюструвати цю схему, дам приклади:

Перша відміна.

I група — *явір, ліжко, книга* (тверда)

II група — *школяр, огнище, круча* (мішана)

III група — *токарь, місце, обличчя* (м'яка)

Друга відміна — *орля*. Третя відміна — *повість*.

Звичайно, для багатьох іменників з практичного погляду, а значить і правопису, зовсім немає якогось там значіння, куди віднести ці слова — до I, II, III, або вважати за окремі підвідділи, але так справа стоїть не зо всіма іменниками. Це особливо можна сказати щодо йменників, які закінчуються на *р*. Тут іде боротьба і поступове ствердіння *р* не без впливу прийнятої вже літературної традиції. Характеристично, коли наголос падає на суф. *яр*, то ми маємо ознаки „мішаного“ підвідділу, цебто *єві, ем*, а коли наголос не на останньому складі, то слово переходить у цих закінченнях до твердого підвідділу. І ось слово *муляр* вимовляється з наголосом на *му* і на *яр*, від того залежить закінчення *єві-ові, ем-ом*. До мішаного підвідділу належать і ті, що закінчуються на *ж, ч, щ, ш, дж*: товариш, сторож та інш.

Закінчення кличного відмінка *у-ю, о-е*, такі, які ми бачимо і за давньої доби укр. мови, тільки розподіл їх не такий. Протягом часу більше шириться закінчення *у-ю*, і коли тепер ми бачимо в деяких випадках неусталеність, то це боротьба двох форм. Чому одні форми мають тут перевагу? Ось пояснення питання для нас дуже важливе тому, що під час сумніву ми будемо знати, яким шляхом іти. Коли я маю слово *козак*, то кличний відм. *козаче*, тут ми маємо зміну *к* на *ч* тому, як ми знаємо, що ра-

ніше, коли *к* було виключно задньоязиковим приголосним, він не міг сполучатися з середньоязиковим, яким був звук *е*. І ось всі слова, що закінчувалися на *к*, мусіли в кличному відм. змінювати своє закінчення. Таких слів та таких форм залишилося багато від старовини, але тепер, коли ми маємо і *к* середньоязиковий, заваджають утворенню нових форм кличного відмін. ті форми, які вже раніше змінили закінчення. Це з одного боку, з другого — мова вже раніше знайшла вихід, щоб не робити пом'якшення і зміни основи слова — просуюються форми на *у*. Отже тепер ми й бачимо, що такі категорії слів, які мають закінчення *ик, ук, ок, ко* в кличному мають закінч. *у*. Це ж закінчення *у* характеризувало відміну на *у*, як ми побачимо з інших відмінків, поступово об'єднувалося з відміною на *о* (раніше була різниця у відмінках таких слів, напр., як *плод* і *мед*, перший приклад був відміни на *о* — *плода, плоду...* другий основи на *у* — *меду, медові...*). Крім того, у м'якій основі на *о* кличн. відм. був на *ю* — *краю* (отже *товаришу, мужу* старі форми), старі закінчення в формах: *коню, зятю...* І зак. *ю* переходило на інш. рід: *доню, Марусю* (пестливі — хоч залишається і *Марусе*).

Власне кажучи, тут уже справа не суто правописна, а більше вона зачіпає нормалізацію форм. Але це, як ми знаємо, теж входить до завдань нашої сучасної правописної реформи.

Більше труднощів завдає справа з закінченням родового відм. на *а* та *у*. Ми знаємо, що ці закінчення теж старі, що вони вели і ведуть боротьбу. Думка граматиків намагалася відокремити рямці того і того закінчення, але це не вдавалося і не вдається: життя розбиває ці рямці. Правда, загальні межі ми тут уже маємо. Але як бути, напр., з географічними назвами. Частина географ. назв має зак. *а*, інші мають *у*. Але будь-яких підстав, крім, може, механічної аналогії, навести ми не зможемо: *Києва, Харкова, Чернігова*, але *Херсону, Риму, Парижу...* Правда, в чужомовних географ. назвах могло мати значіння, що взагалі *у* переважно в чужомовних словах вживається, як *курсу, архіву...* Ми знаємо, що закінчення *а* та *у* були закінченнями: перше — відміни на *о*, друге — відміни на *у*; зак. *у* спочатку вживалося в невеличкій кількості слів, але тому, що цих слів дуже часто вживалось, закінчення поступово поширилося і часто *у* вже витісняє закінчення *а*, а, іноді бо-

ротьба ще не закінчилась, іноді через цю боротьбу ми маємо подвійні закінчення (іноді з різними відтінками значіння).

Безпосереднє для правопису значіння має деяке урегулювання правил написання *и-і* у родовому відмінкові йменників жіноч. роду на приголосний. Проект ухвалив написання *молоди, ночи, тіни, радости* — ці написання, як відомо, базуються на діалектичній вимові і не властиві літературній вимові — у літмові твердість закінчення почується лише в таких формах, як *радости*, отже тих, що мають закл. *сть*. Остаточно вирішено писати *и* тільки в тих випадках, коли перед закл. *ть* є приголосний; винятково: *до осени, соли, крови, любви, Руси*.

Коли вже в давньослов. мові ми маємо під впливом відміни на *і* родовий відмінок від таких іменників, як *теляти, осяти*, поруч з старими формами *теляте, осяте*, то ясно, відкіля має початок сучасне закінчення — *теляти, лошади*...

Закінчення в давальному відмінкові *ові (єві, єзі), у (ю), і (яти, аті)*. Тут перш за все звертає на себе увагу те, що в укрмові поширилося закл. *ові* — в іменниках чолов. роду, хоч раніше перевагу мало закінчення *у* (відм. на *о*, як ми вже казали раніше). Тут знов була і є боротьба закінчень, при чому мовний процес сприяв тому, що це закл. *ові* поширилось у йменниках чолов. роду, а *у* залишилось у ніякому р., хоч деякі і тут іменники мають *ові*, — *ягняткові, теляткові*. В імен. чолов. р. на *ів-ов* залишається старе закл. *у*: *острів-острову, Львів-Лвову*...

Різниця в закінченнях дав-місц. відм. жіноч. р. на приголосний від родов. відмінка (*і* та *и*) утворилась пізніше, тому що в історії відмін ми не знайдемо такої різниці. Тут могли бути також впливи інших іменників.

Коли ми утворюємо орудний відмінок *сіллю, радістю*, то може викликати деякі труднощі в з'ясуванні форм переходу тут основн. *о-і*, коли такого переходу немає в формах *радости, соли*. Тут наше написання оруд. відм. не зовсім точне: форма *радістю* вимовляється іноді з нескладовим *і* перед *ю*, цебто, ця форма утворилась так: *радістью-радістю*.

У місцевому відмінкові ми маємо для деяких іменників три закінчення — *у, і, ові*; отже кажуть: *чумаку, чумаці, чум'якові*. Правда, тут, щоб уникнути пом'якшення, цебто зміни приголос-

ного, рідше вживають форми *чумаці*. І конференція встановлювала вживати для іменників, що визначають живі істоти тільки зак. *у* та *ові*. Переважне закінчення *у* в іменниках, що мають суф. *ик, ок, ак, ко...* (чолов. та ніяк. роду) знов викликається тим, щоб не м'якшити *к*. Це закінчення з *у*-кової відміни знов перейшло на ймен. *о*-нової відміни. Може через вплив цих закінчень, які пройшли в ніякий рід. ми маємо і даліше поширення цього закінчення вже як *ю*—*сонці* і *сонцю*, на *полі* й на *полю...*

У проєкті наз. мн.: *люди, татари, цигани, громадяни, болгари, серби...* Конференція визнала форму *люде* за найкращу. Отже, тим самим наче визначала можливість зак. *е* і в інших. Треба тут знати, що зак. *е* в таких випадках давнього походження, і його вживалося в іменниках на *ин* в однині, які мали в множині закінчення так званої відміни на приголосний, при чому суф. *ин* в мн. вже не було. Це низка іменників, що визначала національність або громадський стан. Ці форми затримались в деяких словах і досі, але тепер за новим правомисом вони мають вже зак. *и* (*люди...*).

Від старовини залишались форми *дві книзі, дві руці*. Це двійня і це закінчення *і* (при чому перед ним *г, к, х* переходить у *з, ц, с*) вживається і після *три, чотири*. Але частіше тут нові форми множини. Прикметники тут треба ставити у назов. відм. — *три високі хати*. І в ніякому роді ми бачимо іноді вживається закінчень, які залишаються від форм кол. двійного числа — *дві відрі, слові* (але звичайніше — множина).

Залишки того ж числа — *очі (око), плечі (плече), вуса*, кажуть і *вуси*. Такі варіації, як *хліби-хліба, віси-вівса, срунти-срунта*, — мають різні закінчення для різних відтінків змісту.

У род. відм. мн. ми помічаємо поширеність зак. *ів*. Це зак. властиве спочатку тільки чоловічому родові (в старину форма була *ов*), а потім переходить не тільки до відміни чолов. роду на *о*, але і в інші відміни. Іноді поруч цього закінчення зберігається і давніше: *статтів* і *статтей, відповідів* і *відповідей*, але вже *матерів*, також ніяк. р.: *місців* і *місць, обличчів* і *облич, багнів* і *багон, полів* і *піль* (рідко), але тільки вже *прислів'їв, подвір'їв*. Отже, тут ми бачимо — йде боротьба і поки ще нові форми не мають повної перемоги (далі: *бабів*, але *хат-хатів, питаннів-питань*). Але часто зберігається чистий пенъ—

це в іменниках жіноч. роду на *а* (*я*) та ніякого роду, при чому ми тут бачимо деякі зміни проти того, що ми тепер визначаємо за чистий корінь. Отже, чистий корінь в таких словах: *задач*, *форм*, *груш*, *дерев*, *волокон* (краще тут сказати основа), зміна кореня та основи: *сторін*, *панчїх*... також: *кухонь*, *книжок*, *сосон* (*соген*), *церков*, *буков*, *відьом*, *земель*, *пісень*, пригадаймо старі написання та вимову цих старих написань в цих словах з *йором* та *ь*, отже: *книжѣка*, *книжѣкъ-книжок*, тоді зрозуміло, чому тут *о* в закритому складові. Зберігаються давні закінчення *ей* (хоч сюди входить теж *ів*): *коней*, *грошей*, *грудей*, *дверей*, *ночей*, *печей*, але *розкошїв*, *подорожїв*.

Щодо орудн. відмінка, то тут цікаво відзначити, як ставився до деяких форм проєкт і як ставилася конференція. В проєкті на першому плані *дверми*, а потім у дужках *дверима*. Конференція перший приклад зовсім викреслила, а залишила тільки те, що в дужках. Викреслено *ушима*, але тепер, за новим правописом: *дверми* (і *дверима*), *ушима* (і *вухами*) але: *очима*, *плечима*. Залишилося *грудьми* і *грудима*, але *ворітьми*, *сіньми*, *грішми* і *грошима*, а також *кіньми*, *гістьми*. Отже, це закінчення *ми* дуже рідке, звичайне *ами*, *ями*. Закінчення *има* — залишок подвійного числа.

У прикметниковій відміні треба особливу звернути увагу на одну примітку, де перелічується прикметники на *ний*, деяких з них ми звикли вживати в формі з *ній*: *відповідний*, *природний*, *тотожний* та інші.

У відміні займенників перевагу віддається формам *моєму*, *мого*, *цієї*, *цій*, *чiemу*, *усіма*.

У відміні числівників віддається перевагу формам *п'ятьох*, *п'ятьом*, перед *п'яти*, отже також і в інших подібних формах.

У правописі числівників відновлюється *д* в таких словах: *одинадцять*, *дванадцять*. Пишеться *т* в *шістнадцять*, *шістдесят*. Значить, знов перевагу має тут етимологічний принцип, тому що коли нещодавно на письмі випускали тут *д* і *т*, то робили це під впливом вимови.

У правописі дієслова були раніше суперечки щодо написання часточки *ся*, особливо під впливом окремого написання в Галичині.

І в проєкті, і на конференції остаточно вирішено писати *ся* вкупі з дієсловом.

Особливо багато труднощів дає відділ чужих слів. Тут перш за все важко встановити такі принципи, які б далі, коли їх запроваджуватимуть у життя, не ламались. Натурально, краще за все передавати чужі слова так, як їх вимовляється там, відкіля вони взяті, але часто слова ці українізуються і отже робляться вже своїми, залишати їх в чужому обличчі вже не доводиться. З другого боку, часто занадто важко віддавати так, як ці слова вимовляється за кордоном. Оце все спричиняється до вагання, неможливості встановити певні засоби, певні рямці. Крім того, додає ще труднощів традиція, коли ціла низка слів, вже запозичених може й небезпосередньо, має певну передачу — це шкодить, може, новій передачі, може правильнішій за оцю стару.

Візьмімо передачу через склади *ла-ля, ло-льо, лу-лю*: *Курляндія, формула, заля, лямна...* Одні слова запозичені раніше — запозичені через російську мову, де звичайна передача через *ла, ло, лу*, другий ряд запозичений через польську... Крім того, коли ми візьмемо *ла-ля*, то ні той і ні той склад не віддає в точності чужомовного (теж *лу-лю, ло-льо*). Тому й суперечки про те, що *ля* правильніше, ніж *ла*, або навпаки, не мають під собою підстави. Правильніші форми такі, коли ми візьмемо *ла, ло, лу* і будемо вимовляти з властивим українській мові так званім середнім *л*, тоді вимова буде подібна до вимови цих слів в їх оригіналах. Можна те ж зробити, узявши й написання *ля, лю, льо*. Але який же висновок? Висновок той, що тут доведеться брати пам'яттю. Тут буде мати значіння словник, де буде встановлено, як писати те або те слово.

Те ж можна сказати й про багато слів, що беремо ми з різних джерел. Отже грецьку так звану *бету*, — коли ми запозичаємо слово безпосередньо з Візантії, треба писати через *в* (тому що греки доби візант. вимовляли *бету* — *в*), коли беремо грецьке слово з Заходу, пишемо *б*: *барбаризм, Бакх...*

Те правило, яке ми знаємо з „найголовніших правил правопису“ про передачу чужомовного *і*, залишається й тепер, цебто у власних назвах треба писати *і*, а в загальних після приголосних зубних, шелесених та *р* треба писати *и* (з деякими винятками: *попурі, жюрі...*). Треба сказати, що попередня критика намагалася утворити тут дещо спільне, щоб уникнути різних непослідовностей, пропонували віддавати взагалі

чужомовне *і* через *ї*, або через *и*, але проєкт і пізніша ухвала наближується до того, що було раніше.

Віддаючи чужомовні слова згідно з їхньою вимовою, особливі труднощі є від того, що часто чужомовні слова пишуть не так, як їх вимовляють. А тут не треба забувати, що часто-густо з чужомовними власними йменнями ми обізнаємося головніше через читання їх у друкованому вигляді, і для нас розходження слухових та зорових вражень — тут велика перешкода. У *Фавст*, *Шов* та інш. ми відразу й не пізнаємо їх чужомовних оригіналів.

Дані загальні принципи, як вирішити питання, якого роду запозичене чужомовне слово, але тільки словник та практика життя вже вирішить остаточно все те, що можна тут поставити під сумнів. Справді, іноді цілком ясно, коли чужомовне запозичене слово має таке закінчення, як *референдум* та інш., такі слова входять відразу в певну категорію слів, але іноді такі маємо форми: *альков* або *алькова*, *туберкульоз* або *туберкульоза* та інш.

І в роботі державної комісії перед конференцією і в конференції були великі суперечки в справі передачі українських та російських прізвищ, а також імен по-батькові. Конференція вирішила тут дати більше вільності при утворенні жіночих прізвищ. Перш за все було визнано за правильне в справі прізвищ — побажання всякого громадянина та громадянки вибирати собі ту або ту форму. При передачі ж прізвищ російських не українізувати ці прізвища так, як робив це проєкт, що важко пізнати в українізованому імені йм'я оригінала, отже при передачі рос. імен додержувати таких же принципів, як при передачі чужомовних. Це й затверджено.

Особливо не розроблений відділ у проєкті і тепер, у затвердженому правописі — це відділ пунктуації, і конференція не працювала над цим відділом, зважаючи на те, що тут немає таких пекучих питань, як в інших місцях¹⁾.

Останній відділ у проєкті, над яким вже працювала не конференція, а окремо обрана комісія, є граматична термінологія. Тут були зміни. Справа в тому, що термінологія запозичена, не раз її перекручували і тут основним завданням є поставитися до цього питання так, щоб термінологію зробити яснішою та простішою.

¹⁾ Див. спробу розробити це питання в моїй та М. Мироненка праці „Розділові знаки“, а також останні таблиці.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС.

ТАВЛИЦЯ 1.

Ненаголошені о, е, є.

Ненаго-
лошене
о

Дош^у-дощ, кош^у-кошений, чоловік-чоло, домовина-з до^уму, розуміти-ро^узум, стоїть-сто^ячи, вигострю-го^стрий, добувати-здоби^ч, голубка-го^луб, тополя, пої^хав, годувати, коліно, ночувати-но^чі, вода-во^ди.

В усній мові часто ненаголошений о вимовляється близько до у. Щоб знати, що писати о чи у, треба змінити слово так, щоб на цей непевний звук упав наголос, або підшукати відповідне слово того ж самого пня з наголосом на цьому сумнівному звукові.

Ненаго-
лошене
е

Земля'-зе^мель, брехня'-бр^ехень, несунесений, мені-до ме^не, село-се^ла, зелений-зе^лень, держати-од^ержати, весна-ве^сни, весілий-ве^село.

Ненаголошений е ще більше наближається до и. На письмі відрізняємо е від и, змінивши слово так, щоб наголос прийшовся на сумнівний звук.

Човен-човни, бере-бра^ти, праведний-пра^вда, вітер-ві^тру, мітел-мі^тла.

Крім того, е в деяких словах може випадати, що також може бути за ознаку, коли треба писати е.

Окремі приклади: учитель, мучитель, червоний, велетень, берегти, мерезка, перекувати, середа, череда, тверезий, через, перед.

Суф. ель в середині слів; ере, еле між двох приголосн.

Ненаго-
лошене
є

Знаєш, читаєш, маєш, співаєш, рубаєш.

У дієсловах часто неясно чути, що треба писати є чи ї, тут додержуємо етимологічного правопису: у дієсловах першої дієзм. пишемо є, — другої — ї.

Перехід е — о, о — а.

Перехід
е в о

Вчора, жонатий, чотири, чорний, пшо-
но, шостий, дубочок, чоловік, щока,
бджола, жорстокий, чоло, шовк, жовтий,
дошок, більшости, свіжости, чого, чорт,
грошовий, кошований, жолоб, хрущовий,
човен, жорстокий, прийшов, жовтень,
нічого, жовна, жовтяк, жовч, жолудь,
щогла, гайок, копійок, лойовий, бо-
йовий, його, йому, шийок.

У таких словах пишемо **е**: вечере,
женити (але жона), четвертий (чотири),
четвер, чернець, пшениця (пшоно), ше-
сти (шостий), учень, сажень, вишень,
черешень, шерсть, чепіга, честь, очерет,
ручечка, сорочечка, решето, щетина.
кручений, череда, чепурний, шелестіти,
червінець, червоний, щепити, чесати,
жену, женем, хочемо, печемо, ляжемо,
святчений, скажений, печений.

На кінці слів: плече, ще, плаче,
ближче, дужче, нижче; клич. фор.:
душе, туче, друже, окравць, озбровний;
ор. від одн. імен. ч. й ж. р.: душею,
межею, гущею, їжею, борщем, слухачем,
товаришем, квачем.

Перехід
о в а

У таких словах о перейшло в **а**: ба-
гатий, багато, багацько, багатство, бага-
тир, гарячий, гарячка, гаразд, кажан,
качан, калач, хазяїн, халява, чабан, ган-
чар, калатати, калатало, монастир на-
ламар, шаравари, каламутний, манах,
Гарасим, салдат, галанці, бараболя, шка-
ралупа, шкаралуща, вимагати (вимога),
мачати (мочити) хапати, хапаний, хапка,
хапливий, хапун, хапнути, хапання, хап-
ком (але схопити), але: поганий, нога-
виці, корявий.

е переходить в **о** після
шелесних (ж, ч, ш, л,
дж), а також після **й** по-
ред складами з твердих
голосними **а, о, у** та
(з старого **ы**) і пере-
твердими приголосними

ТАБЛИЦЯ 2.

Коли пишемо **и**.

и
в при-
ростках
ви, при

Виїхати, винести, виблагати, вива-
жити, вибіхувати, випрати, вимова,
вилізати, виконати, виказувати, виїж-
джати, вигострити, вигукнути, вида-
вати, вигодувати, вивертати.

У приростках **ви, при**
завсіди пишемо **и**.

Але: відвертати, відволати, відволікати, відповідати, відділ, відгоняти, від'язувати (тут **від**, а не **ви**).

Пригорок, придуркуватий, пристосувати, приспівувати, прискорити, прикотити, признака, приїхати, приймати, притихати, але: прірва, прізвище.

и
в суф. **ик**

Столик, порадник, горщик, коник, волик, робітник, збірник, голубчик, прикажчик, обіжник, візник, власник, вареник, мученик, але: братік.

Щодо слів чужоземн. походження — технік, механік, академік див. таб. чужоз. слів.

и
в прикмет.

Високий, дужий, довгий, гострий, чорний, веселий, зелений, радянський.

и
в дієслов.

Ходити, писати, лічити, терпіти, марнувати, ходи, пиши, лічи, терпи, скачи, кричи.

и
в дієприсл.

Ходячи, носячи, читаючи, плачучи, співаючи, пишучи, проказавши, повернувши.

и
в сполучен. **ри**,
ли

Кле(и)котіти, блищати (блискавка, блискавиця, виблискувати), глитати (глитай), гримати, стриміти, гриміти, дрижати (дрижаки, здригнутися), кривавий (закривавитися, кривавиця), кришити, крихта, стрижень, тривати, стривати*), тривога (тривожитись), тримати, чорнобривий (чорнобривка), бриніти.

Але: кров — крови, крівця, крівля, брови, хрест, хребет.

и
з випадного **е**

Вибирати - виберу - вибрати, вибирувати - зібрати, умирати - умерти - мрець. Запирати - заперти - запру, стирати - стерти, видирати - видерти - драти, потирати - потерти, вижинати - женці - жнець,

и пишемо в суфіксові **ик**.

У прикметниках ч. р наз. від. од. пишемо **и** (крім слів на — ній).

Пишемо **и** в дієсловах у дієменникові та в наказовому спос. 2-ої ос. одн.

Завсіди пишемо **и** в дієприслівниках теп. і мин. часу.

У сполученнях **ри**, **ли** постійно відкр. скл. відповідно до рос. **ро**, **ло**, **ре**, **ле**, де **и** вийшло з давніх **ъ**, **ь**, пишемо завсіди **и**.

Коли зв. **е** в дієсловах зникає: **беру-брати**, то у формі mnogorazovogo виду **и**: **вибирати**.

*) Але: стривати = зустрічати.

и
в прис-
лівн.

проклинати-клену, напинати, ви(за)сти-
лати, висихати, виривати, розпинати.

Вельми, доки, завжди, завсіди, коли,
ніколи, відколи, куди, нікуди, декуди,
(кудишь), межі (між), мовчки, навпаки,
ондечки, пішки, поки, почасти, скільки,
стільки, сюди, такечки, таки, тільки,
трохи, туди, тутечки, залюбки, верхи,
байдужечки, наопашки, навромацки,
навскоки, нахилки, задки, навростоячки,
навлежачки, навсидячки, дрібушечки,
трошечки, навгрудки, заввишки, зав-
довжки, завглибшки.

У таких прислівників
завсіди пишемо кінцеве

ТАБЛИЦЯ 3.

Коли пишемо і.

і
на по-
чатку
слова

Іван, Ілля, іти-іду, ім'я, імення, іскра,
існувати-істота, істина, іспит, іграшка,
ікра, ірвати, іще, інший, іноді, інак-
ший, інколи, іней, індик, імла, іржавий.

Також у чужомовних словах: інспек-
тор, інститут, імперіялізм.

На початку слова, я-
що вимовляємо чисте
звук і, то пишемо за-
сиди і.

і
в закри-
тому
складі

Стіл (стола), ніс (носа), ніс (несу), кіл
(кола), ніж (ножа), гість (гостя), сік (со-
ку), папір (паперу), осінь (осени), ра-
дість (радості), лебідь (лебеда), віль-
ний (воля), сільський (селянський), ро-
бітник (робота), ніжка (нога), жінка (жо-
натий), шкільний (школа), вічко (око),
ходіння, плетіння, значіння (але й зна-
чення), міг (могла, могли), ріс (росла,
росли), утік, плів (плела), замів (замела),
але: мок, утоп; роздоріжжя, підборіддя,
підворіття, Запоріжжя, але: надбережжя,
правобережжя, полоття, вороття.

У формах слів: 1) род. відм. мн.:
столів, шкіл, слів, ніг, бджіл, піл (пол),
ягід, пліч, осіб, сковорід, доріг, борід,
корів, борін, голів, черід, ліз (лоза).

Але: вод, спроб (спроба), рож (рожа),
постанов, колод, сорок, огорож, морок
(мороки), корок.

2) ор. відм. од. імен. жін. роду на
пригол.: сіллю, річчю, ніччю, радістю,

У закритому скла-
давні чисті о та е в ук-
мові перейшли в і,
відкритому залишають-
сь о, е. Іноді ми м-
ємо деяку невпевніст-
значіння і значення
звичайно, було б тре-
звертати увагу на на-
лос — під наголосом
без наголосу е: збільше-
ня, зменшення, заве-
шення, але ходіння, в-
сіння, плетіння.

уважністю, байдужістю, непереможністю, легковажністю.

3) в дав. і місц. від. в прикм. На тім тижні, в глибокім ставку.

Підо впливом форм: кілка, стіжка, дзвінка маємо: кілок, гвіздок, стіжок, дзвінок, ріжок, місток, візок, дорібок, знадібок, очіпок, припічок.

Але: коток, носок.

Підо впливом: камінці, кінці, ремінці, маємо: камінець, гребінець, удівець, олівець, червінець.

Так само з наростком — івець: харківець, київець, чернігівець, канівець, верхівець та інші.

Але: гонець, творець, отець, урядовець, службовець. Під впливом: нігті, лікті маємо: ніготь, лікоть, кіготь.

Підо впливом форм: ніжка, голівка виникли: ніжок, ніженька, перепілочка, голівонька, доріженька, борідонька, сторінонька, воріжечка, зіронька, зірочка.

Підо впливом: писарівна, попівна повстали: писарівен, королівен, почівен, бондарівен, столярівен.

Учителі, слухачі, кобзарі, товариші, коні, гості, криниці, молодиці, хвилі, долі, душі, кручі, хрущі, пожежі.

Веселі, розумні, молоді, чарівні, біляві, наші, ваші, їхні, треті, четверті, десяти, які, такі.

Дебеліший, синіший, червоніший, найреволюційніший.

О та е нового походження (з глухих **ъ, ь**) в і не переходять; це буде:

1) О, е випадні: день (дня), сон (сну), вогонь (вогню), палець (пальця).

2) В групах **ор, ол, ер, оро, оло, ере, еле**: горб, вовк, шерсть, холод, мороз, шелест, очерет.

3) У запозичених словах: закон, погром, агроном, президент, діловод.

Підо впливом форм із закритим складом у багатьох словах, у пестливих та зменшених формах з'явилося і з о та е й у відкритому складі.

В наз. відм. множини імеників чол. й жін. роду м'якої та мішаної відм. завсіді пишемо і (після голосної і — **краї**).

У прикметниках **множ.** наз. від. всіх родів завсіді пишемо і.

У вищих ступенях порівняння в закінченні — **іший**, завсіді пишемо і.

і з о, е відкритому складі

і в імен. м'якої відміні

і в прикм. **множ. наз. відм.**

і в прикм. **вищ. ст. порівн.**

і
в дієсл.
нак. спо-
собу

Кажімо-кажіть, пишімо-пишіть, біжі-
мо-біжіть, ходімо-ходіть, робімо-робіть,
кладімо-кладіть.

у дієсловах наказо-
способу 1-ої й 2-ої
мн. у закінченнях
іть пишемо і.

і
в прирост-
ках зі

Зігнати, зігнути, зіп'ястися, зібга-
ти, зів'янути, зідрати, зім'яти, зіпсу-
вати, зідхнути, зідхання, зіскочити, зі-
ходити, зібрати, але зомліти, зотліти.

Майже завжди пиш-
і з о в приростках
ві, наді, віді, пер-
обі, розі, піді.

ві

Вівторок, увіходити.
Але: виходити, виносити.

наді

Надібрати, надігнати, надігнути, на-
дідрати, надірвати, надіслати, надіхо-
дити, наді мною.

на
ку

віді

Відібрати, відігнати, відігнути, віді-
грати, відіткнути.

переді

Переді мною.

обі

Обібрати, обігнути, обіграти, обідра-
нець, обізватися, обізнатися, обікласти,
обікрати, обілляти, обіпрати, обіп'ясти,
обіруч.

піс-
ло

піс-
го

розі

Розілляти, розімкнути, розітнути, ро-
зів'язати, розіслати, розіп'ясти, розі-
пхати, розім'яти, розібрати.

піді

Підіткнути, підіслати, підірвати, пі-
ділляти, підіждати.

п

і
в дієсло-
вах з е
в основі

Вигрібати-гребти, тікати-втеча, про-
тікати-текти, нарікати-наректи, літати-
летіти, викорінити-викоренити, заплі-
тати-плести, замітати - мести, чіпляти
(чіпати) чепити, прищіпати-щепити, за-
стібати-застебнути, оберігати-оберегти,
спостерігати-спостерегти.

У дієсловах много-
рого виду замість ос-
е утворюється і—гре-
вигрібати.

Але коли е випад-
ру — брати, тру — те
то у mnogоразов. ви-
и — вибираю, витираю

Н
К

**з суф.
ува**

Набрівувати-брехати, очікувати-чека-
ти, викорінювати-викоренити, вивірчу-
вати-вертіти, (за-пере) чісувати-чесати,
підперізувати-підперезати, прищіплю-
вати-щепити.

п

і Вгорі, вранці, далі, досі, іноді, ні (знічев'я), справді, сьогодні, тоді, далебі, помагайбі, двічі, тричі, вночі, взагалі, вповні, вкупі, ввечорі, опівдні, опівночі.

і Боротьбісти, україністи, службісти.

Після приголосних **б, в, г, ґ, л, м, н, п, ф, х** маємо **і** (-іст); після **д, ж, з, с, ц, ґ, ш, ч, р** — **и** (— **ист**: методист).

ТАВЛИЦЯ 4.

ЙО, ЇО.

йо
на початку слова

Йолоп, його, йому, йорж, йойк.

Для йотованого **о** нема окремої літери, його віддаємо сполученням **йо** і пишемо це **йо** на початку слова та після голосного.

йо
після голосного

Лойовий, бойовий, чийого, знайомий, чайовий, гайок, безкрайого, короткошийого.

йо
після приголосного

Розйойкатися, зйоржитися, Воробйов, Соловйов, Муравйов.

Також у чужих словах: курйоз, серйозний, бульйон, мільйон, медальйон.

Сполучення **йо** інколи пишемо й після приголосного, що не м'якшиться перед **о** й не зливається з ним.

ьо
після приголосного

Сьогодні, сьомий, польовий, дьоготь, схвилювано, Кореньов, Кошельов, Ліньов цього, льох, до нього, трьох, народнього, братньому, всього, броньований.

Після приголосного на означення м'якості цього приголосного пишемо сполучення **ьо**.

Є, Ї.

є
на початку слова

Єднати, єдиний, єхидний.

Також у чужих словах: Єгипет, євангелія, єзуїт, єретик, єрусалим, єпархія, єпископ.

Літеру **є** пишемо на початку слова, коли вимовляємо **йє**, та після голосного.

є
після голосного

Сміється, твоє, моє, чуємо, маємо, краєм, моєї, твоєї, однію, миє, ріє, співає, читає.

Також у чужих словах: гієна, пієтизм, дієта, авдієнція, проєкт.

е після пригол.	Синє, літнє, народнє, третє, лє, брат- нє, останнє. У чужих словах; Мольєр, барельєф, рельєфний, Тьєр, Готьє.	Після приголосног означає м'якість попе нього приголосного.
е після апострофа	В'є, п'є, об'єднання.	Після твердих приг сних (губних та р) ред е ставимо апостр
ї на почат- ку слова	Їхати, їсти, ївга, їжак, її, їх, їдець, їжитися, їдальня, їжа, їздець, їстоньки.	ї пишемо на поча слова тоді, коли ви ляємо йи, йі . Також всіди пишемо ї після лосного, а після п ростків на голосний ї шемо лише тоді, к вимовляємо йи, йі .
ї після го- лосного	Двоїстий, троїстий, руїна, архаїчний поїхати, попоїсти, довговії, мозаїка, но- вої, своїх, цієї, чиї, гоїти, гноїще, збо- їни, але: заінтересувати, поінформувати, заїкуватий, праїсторичний.	
ї після приголо- сного	З'їзд, об'їхати, з'їсти, солов'ї, (на) по- двір'ї.	Після губних та р пишемо тільки з апост фом.

ТАВЛИЦЯ 5.

М'яшення приголосних.

ь	Лікоть, мідь, мазь, хлопець, погань, гудзь, батько, дядько, близько, козаць- кий, військо, суспільний, нянька, тьох- кати, сьогодні, бадьорий, загорьований, анульований, цього, дзьоб, до нього.	В укр. мові можу м'якшитися лише та звуки: т, д, з, ц, с, н, р, дз ь пишемо сля цих звуків на кі слова і на кінці скла перед тверд. приголос після м'якого приголос Завсіди пишемо ь у закін- ченнях: ський (сьво цький, зький).
ь у закін- ченнях	Селянський, польський, Петровський, Грушевський, видовисько, військо, ста- новисько.	

ський
(сько),
цький,
зький,

Стрілецький, купецький, ловецький, ткацький, запорізький, близький, низький, вузький, слизький, празький, але: боязький, різкий, дерзкий, в'язкий.

ь
в закінч.
енько
(енька),
онько
(онька),
енький,
есень-
кий,
ісінський,
юсінський

Серденько, горенько, доленька, сторонька, голівонька, соколонько, веселенько, але в прізвищах: Шевченко, Грінченко. Маленький, гарненький, сліпенький, дурненький, синесенький, молодесенький, сивесенький, тонісінський, гарнісінський, малюсінський.

ь
після кінцевого **ц**

Післанець, горобець, стрілець, яєць, молодиць, рушниця, криниця, віконець, кабанець, китаць, але: принц, коц, гоц, шкіц, Фріц.

ь
в іменн.
жін. р.

Друкарень, хвиль, вишень, їдалень, пісень, динь, кухонь, Лубень.

ь
в дієслов.

Свариться, тулиться, плюнь, кинь, станьте, виносьте, не тратьте, підносься, не сердься, спіть, кажіть, стоїть, робить, ходить, читають, співають.

ь
після **л**

Львів, більший, суспільство, бувальщина, гультяй, їдальня, учительство, ковальство, комсомольський, ковальський, рибальський, невільник, пальчик, ковальчук, загальний, пильно, щільно, пральня, сальце, цегельня, вільний, кубельце, дзеркальце, більшовик.

ь
перед
ник,
ниця,
ний
у сполуч.
льн

Мельник, невільник, начальник, копальниця, доїльниця, сильний, смертельний, відповідальний, ретельний, Але: держално, істичилно, пужално, заступилно.

Завсіди пишемо **ь** після **н** у закінчен. **ень-** **ко** (енька) **онько** (онька), **енький**, **есенький**, **ісінський**, **юсінський**.

Після кінцевого **ц** пишемо **ь**.

Пишемо **ь** в імен. жін. р. м'якої групи, в род. від. множини, крім слів на р.

Завсіди пишемо **ь** в дієсловах у закінченні **ться**, а також у наказовому способі 2-ої ос. одн. й множ. та в 3-й ос. теп. ч. одн. й множ.

Завсіди пишемо **ь** після **л** перед дальшим приголосним, крім сполучень **лл**, **лє**, **лч**, **лц**, **лн**, у сполученні **лл** ніколи не пишемо **ь**, у сполученні **лє**, **лч**, **лц**, **лн** — не завсіди,

Завсіди пишемо **ь** після **л** перед закінченнями **ник**, **ниця**, **ний**.

Ь
у сполуч.
лє, лч,
лц

Галька - Гальчин - Гальченко - Гальці,
учителька - учительчин, - учительці, люль-
ка - люльчин - люльці, полька - польчин -
польці, шпилька - шпильці, барильце - ба-
рильчина - Барильченко, пальці - пальчи-
ки, Ковальчук.

Але: горілка - горілчаний, - горілці,
спілка - спілчанин, - спілці, Наталка - На-
талчин - Наталці, галка - галчення - галці,
рибалка - рибалчин - рибалці, гілка - гілча-
стий - гілці, валка - валці, пилка - пилці,
кобилка - кобилці, сопілка - сопілці, балка -
в балці, скалка - скалці.

Так само й після інших при-
голосних:

з ь
після
пригол.
без ь

Донька - доньці - доньчин, Пріська -
Прісьці - Прісьчин, зюзька - зюзьці - зюзь-
чин, Васько - Васьці - Васьчин.

Колодка - колодці - колодчин, мотузка -
мотузчин - мотузці, грудка - грудці, гуска -
гусці - гусчин, жінка - жінці - жінчин, со-
сонка - сосонці, нагінка - нагінці, коронка -
коронці, батько - безбатченко, Радько - Рад-
чук - Радченко.

У сполученнях **лє, лч** пишемо **ь** лише тоді коли вони вийшли із сполучення **лєж, лєце, лєм** ли з сполуч. **лє**, то **пр** пишемо.

Взагалі після **л** першими приголосними (тільки не між двома) майже в усіх цих словах за винятком групи **лєж** (лч, лц), **лє** пишеться

ТАВЛИЦЯ 6.

Де не пишеться ь.

Ь
не пише-
мо після
губних **п,**
б, в, м, ф

Голуб, степ, сип, сім, кров, ставте,
сім'я, тім'я, вим'я, кров'ю, любов, б'ю,
п'ю, п'еса, Прокоф'єв.

Ніколи не пишемо **ь** після губних (**п, б, в, м, ф**), шепелесних (**ж, ч, ш, щ, дж**) та після **р** кінці слова та складу.

Ь
не пи-
шемо пі-
сля шел.
ж, ч, ш,
щ, дж

Ніч, піч, подорож, харч, нехворощ,
маєш, співаєш, читаєш, журишся, смі-
вешся, берешся, бачте, кличте, хрущ.

Ь
не пи-
шемо пі-
сля **р в**
на кінці
складу

Писар, кобзар, багатир, монастир,
плугатар, комар, лікар, матір, секретар,
Харків, не вір, Харко, тюрма, гіркий.

лч **ь**
годи не пише-
мо поміж
ко пом'як.
не приго-
лосн.

Сніг, спів, звір, просвіта, слід, світ, святий, опісля, сміх, цвіт, лазня, сонця, віконця, панський, денце, місце, кість, пізнь, кубанський, селянський, на кінці, післанця, молодцю, посвідчення.

Не пишемо **ь** поміж пом'якшеними приголосними (тільки крім **л**), а також поміж приголосними, коли далі стоять: **я, ю, е, і, ь**.

ред
имі
л **ь**
зах не пи-
шемо по-
ме між под-
воєн. при-
голосн.

Знання, колосся, весілля, питання, бажання, волосся, міддю, тінню, сіллю, ллє, лляти, ллється, Ілля, зілля, безладдя, суддя.

Не пишемо **ь** поміж подвоєними однаковими приголосними.

Але: кицьці, тратьте.

ь
не пи-
шемо пі-
сля **н** пе-
ред **ж, ч, ш, щ, дж,**
ство, ський

Менший, тонший, кінчати, інший, скінчу, ганджа, кінчик, ганчірка, хорунжий, панщина, панство, свинство, селянство, селянський, радянський, панський.

Не пишемо **ь** після **н** перед **ж, ч, ш, щ, дж,** та перед закінченнями **ство, ський**.

Апостроф.

Апостроф
після губ-
них **б, в,**
м, п

Б'ю, голуб'ята, п'ють, п'яний, реп'яхи, пов'язати, в'юн, безголов'я, здоров'я, м'який, ім'я, на тім'ї, п'ять, в'ється, вим'я, в сім'ї, солов'їний.

Апострофа пишемо після губних **б, в, м, п,** перед йотованими **я, ю, е, ї**.

В'язати-розв'язувати-зв'язок, п'яніти-сп'яніти, м'якшити-розм'якшити, зв'ялити,

Ставимо апострофа й тоді, коли перед губним стоїть приросток, що закінчується на приголосний.

Але: тьманий, голтвянський, медвяний, морквяний, різдвяний, мертвяк, червяк, цвях, святий, свято, бюджет, попітр, цюре, Вюртемберг, Бельвю, Мюллер, бюст.

При збігові приголосних, якщо приголосний перед губним не належить до приростка, апострофа не пишемо.

Після **р**

Бур'ян, подвір'я, матір'ю, в зневір'ї, узгір'я, на узгір'ї, Мар'яна.

Також пишемо апострофа перед йотованими після твердого **р**, коли воно кінчає собою склад.

Також: кар'єра, ар'єргард, кур'єр.
Але: рябий, рясно, рядно, бурак, повітря, вістря (тут **р** починає склад).

Після
прирост-
ків на
приго-
лосний

З'єднати, об'єднати, з'їхались, під'їха-
ти, роз'яснити, з'явитися, з'явище (зя-
вище), під'юджувати, з'ясувати.

Але: зосібна, зокрема, зумисне, зумі-
ти, підучити, зукраїнізуватися, зорати,
зеконотити.

Крім того, пишемо
строфа перед йотован-
після приростків, що
кінчуються на приго-
ний звук.

В окре-
мих
словах

Лук'ян, Лук'янович, Прокоф'єв, слух'я-
ний (звичайніше—слухняний).

ТАВЛИЦЯ 7.

Зміни приголосних, що їх віддаємо на письмі.

Міна **ѣ, ц**
на **ч,**
(**ччина**)

Грецький - Греччина, донецький-До-
неччина, Хмельницький-Хмельниччина,
німецький-Німецьчина.

Кріпак-кріпаччина, чумац-чумаччина,
гайдамак-гайдамаччина, козак-козаччи-
на, турок-турецький-Туреччина, Кре-
менчук - Кременчуччина, але Швед-
чина.

У словах із суфі-
(ч) **ина**, якщо ос-
слова кінчаться на і
то з **цѣ+ина** б
чина.

Міна **с**
перед **ч**
на **ш**

Волоський-волощина, чеський-чещи-
на, ліський-ліщина, Поліський-поліщук
пісок-піщаний.

У прізвищах: Васька-Ващенко, Онись-
ко-Онищенко.

Але в присвійних прикметниках:
Парасчин, Васьчин.

У словах з основ-
ск-сьє перед **ина**
емо з **сьє+ина** —
на.

Міна **г, з**
на **ж**

Водолазський-Водолазченко.

Показати-показчик, брязкати-бряжча-
ти, дзизкати - дзижчати, Кузько - Куж-
ченко.

Але: Кузька-Кузьчин, мотузка-мотуз-
чин.

У словах з осно-
на **зьє** перед **ж** ма
з **зьє+ж** — **жж**.

ѣ, ч, цѣ
перед су-
фік. **ство,**
сьєий

Козак-козацтво-козацький, ткач-ткац-
тво-ткацький, молодець-молодецтво-мо-
лодецький, ловець-ловецтво-ловецький,
парубок-парубоцтво-парубоцький, зрад-
ник-зрадництво-зрадницький, бурлака-
бурлацтво-бурлацький, Гадяче-Гадяць-
кий, Галич-Галицький, Прилука-При-
луцький, Крелевецький.

Перед суфікс. ст
сьєий звуки:

1) **к, ч, цѣ** дають
фікс **цький**.

2) **ш, с** дають суф
ство, **сьєий**.

3) **г, ж, з** дають
фікс **зтво, зьєий**.

х, ш, с
перед су-
фік. **СТВО,**
СЬКИЙ
Птах,-птаство-птаський, товариш-то-
вариство - товариський, наш - наський,
волох-волоський, чех-чеський, Підляш-
ся-підляський, перс-перський, Поліс-
ся-поліський.

г, ж, з
перед су-
фік. **СТВО,**
СЬКИЙ
Убогий-убозтво, Прага-празький, Ри-
га-ризький, Париж-паризький, Кавказ-
кавказький, киргиз-киргизький, фран-
цуз-французький, пороги-запорізький,
данцiзький, ляйпцізький, острозький,
(радомиський, перемиський).

Але: цюріхський, люттiхський, шах-
ський.

інші зву-
ки перед
суфік.
СТВО,
СЬКИЙ
Брат-братство-братський, сирота - си-
рiтство-сирiтський, люди-людство-люд-
ський, студент - студентство - студент-
ський, інтелігент-інтелігентський, аґент-
аґентство-аґентський, баба-бабство-баб-
ський, скотар-скотарство-скотарський,
швед-шведський.

Всі інші звуки перед
суф. **СТВО, СЬКИЙ** не змі-
няються й залишаються.

Зміна приголосних у живій мові, що їх на письмі не віддаємо.

жц із же
Діжка-діжці (а не дізьці), дружка-
дружці (а не друзці), ложка - ложці,
доріжка-доріжці, мережка-мережці, дуж-
ка-дужці, ніжка-ніжці.

Палажка-Палажці, знижка-знижці.

чц із че
Дочка-дочці (а не доцьці), криничка-
криничці (а не криницьці), водичка-
водичці, рибалочка-рибалочці, тіточка-
тіточці, сорочка-сорочці, швачка-швач-
ці, перепічка-перепічці, квочка-квочці,
бочці, собачці, качці, ручці.

шц із шк
Юшка-юшці (а не юсьці), головешка-
головешці (а не головесьці), мишка-
мишці, гладишка-гладишці, дошка-дош-
ці, пляшці, грушці, кішці, свашці, по-
душці.

Але: Ониська-Онисьці.

тц із тк
Тітка-тітці (а не тiцьці) квітка-квіт-
ці, намітка - намітці, хвіртка - хвіртці,
латка-латці, пелюстка-пелюстці, братця.

У сполучених **жц, шц,**
чц, тц приголосні **ж, ч,**
ш, т перед **ц** в живій
мові змінюються на **зь,**
ць, сь, але на письмі
цієї зміни не віддаємо
й додержуємо етимоло-
гічного правопису, тільки
жц, чц, шц, тц.

тч із тк

Квітка-квітчастий (а не квіччастий), батько-безбатченко, тітка-тітчин, невістка-невістчин, салдатчина, тчу, тче, пелюстчин, братчик.

У сполученні **тч** приголосний **т** в усній мові змінюється на **ч**, але в письмі цієї зміни не даємо.

Сполуч.
жся, чся
пся,
щся,
тсья

Не мажся, не морочся, не морщся, берешся, смієшся, топишся, носишся, нудишся, забороняється, здається, доведеться, беруться, пнуться (Молодиця-молодиться).

У дієсловах перед сточкою **ся** звуки **ж, ш, щ, ть** в усній мові змінюються на **зь, шь, щь, ть**, але в письмі цієї зміни не віддаємо й пишемо **жся, чся, пся, щся, тсья**.

ТАВЛИЦЯ 8.

Сполучення чн, шн.

Сполу-
чен. **чн**

Подяка-вдячний, сагайдак-сагайдачний, безпека-безпечний, рука-зручний, вік-вічний, наочний, поміч-помічник-помічний, ячміль-ячний, околиця-околичний, пшениця-пшеничний, кінець-безконечний, місяць-місячний.

Пишемо сполучення **чн**, якщо це **ч** із **к, ц** (крім прислівників прикметників).

шн

Але: рушник, рушниця, мірошник, сояшник, яшнія, соняшний, сердешний; також у прислівникових прикметниках: вранішній, торішній, тутешній, тамтешній, завтрішній, долішній, вчорашній, сінешній.

Випадання приголосного при збігові приголосних.

Сполучен-
ня **ждн**

Кожний, тижня.

У сполученнях **ждн, здн, стл, олн** серед приголосний звук **д** не дає.

здн

Празник, борозна, пізно.

стн

Пісний, чесний, капосний, напасник, пропасниця, власний, усний, звісний, вісник, існувати, нещасний, персня, перехресний, ненависний, корисний, первісний, кількісний, якісний, сучасний, свиснути, власник, дійсний, волосний, радісний, захисник.

Але: шістнадцять.

при
мо
е п
від
ча
, ч
мо
ть
сьм
емо
ся

стл	Щасливий, зависливий, жалісливий, розісланий, розіслати (розстели).
	Але: пестливий, кістлявий.
слн	Масний, умисний.
сен	Писнути, тріснути, блиснув, плюсну-
зен	ти, бризнув, брязнув.
	Окремі слова: ченця, серце, четвер.

Прийменники та приростки з, роз, без.

з (із), без	З хвіртки, з холоду, з кімнати, з парку, із тих, без худоби, без тебе, без паші, без коміра.	Прийменник з (із) ніколи не переходить в с .
з (с)	Схилити, стулити, схопити, схарактеризувати, скам'яніти, скинути, сказати, зневажати, зсадити, зживати, зжалитися, зфотографувати, зцідити, згортувати, зціпити.	Приросток з перед ж, ц, т, х переходить в с . перед іншими пишемо завіси з (із) .
роз, без	Розкидати, розхитати, розчистити, розходитись, розпатланий, розкішний, розпіячитись, безталання, безбарвний, безхатній, безтурботний.	Приростки роз, без ніколи свого з не міняють на с .

Міна голосних та приголосних.

і—й	Він і вона сиділи... вона й він сиділи... не хотілось їти, не хотілося йти... його їм'я, з іменем...	Кожний ненаголошений у та і , стоячи на початку слова, міняється у на в , і на й , коли попереднє слово кінчається голосовим звуком і , навпаки, в міняється на у , коли попереднє слово закінчується приголосним звуком. Це стоується і прийменників у та і , на які й подані приклади. Причому треба відзначити, що є окремі слова, які не змінюють цих звуків, як Україна , слова чужоземні і такі слова, як вправа , по-
у—в	Іде вчитель із учителем... сестра в Одарки.	
в—у	Ідїть у поле.	

Вона у вінці.
Як уважаєте?
Убравсь у жупан.

тим **управа** (що має різне значіння). Щодо прийменників та сполучників треба мати на увазі такі правила: 1. Приголосні **в** не переходять в **в** коли даліше слово починається голосовим звуком, а прийом. **у** не переходить в **в** коли даліше слов починається з голосної або декількома приголосними; 2. Злучник **і** переходить в **й**, коли даліше слово починається йотованим звуком. Щоб уникати збігу приголосних, вживають і **у** **у**ві.

Пригол.—в—у словах, що починаються з **у** (**корінним**) та **о**

Булиця, вуж, вузький, вузол, вугілля
вуха, вуста, вогонь.

Початковий корінний звук **у**, звичайно з наголосом, переходить у **в** (але урвище, усміх, убіг, утиски). Іноді початкове **о** переходить у **в** — вогонь.

ТАБЛИЦЯ 9.

Подвоєння приголосних.

Приросток плюс пеня Беззубий, безземельний, віддихатися, відділ, оббігати, заввишки, вводити.
Так само: нісся, трясся.

Приголосний подвоюється, коли збігаються два однакові звуки в приростковій **й** у слові.

Подвоєне н Винний, ранній, осінній, весінній, кінний, годинник, баштачник, уклінно, незмінно, сонний, причинний, старовинний, письменний, денний.

Завсіди подвоюється **н** у всіх вивідних словах, утворених із закінченнями на **ний**, **ник**, **ня**, **ця** від таких слів, які мали на кінці **н**.

Подвоєне
н
суфіксі
енний

Силенний, страшенний, величєнний, старєнний, численний.

Так само: незліченний, незчисленний, нескінченний, незміренний, невблаганний, спасєнний.

Але **н** ніколи не подвоюється в дієприкметниках на **ний**: уповноважений, об'єднаний, даний, зрєблений, читаний.

Подвоєння приголосн.
перед закінчен.
я, ю

Бєзталання, виховання, вияснення, відпущєння, вінчання, значіння, сміття, галуззя, обіддя, збіжжя, клоччя, обличчя, мотуззя, безладдя, Поділля, зілля, колосєя, волосєя, браття, Ілля, суддя, стаття, ілле, іллю, наллю, лляти, налляв, ніччю, піччю, тінню, маззю, сіллю, розкішшю, віссю, міщю, печаттю.

Але: свиня, кутя, попада, ігуменя.

У таких випадках не подвоюються губні (п, б, в, м) та **р**, а також при збігові кільких приголосних:

Луб'я, дуб'я, безхліб'я, подвір'я, матір'ю, пір'їна, узгїр'я, кров'ю, любов'ю, щастя, листя, пересердя, милосердя, підзамчя, розторжя, смертю, радістю, повістю, честю, шерстю, жовчю, харчю, нехворощю.

Ніколи не подвоюємо приголосного в таких словах:

Трєтя, трєтю, трєтьєго, тєляча, собача, свиняча тощо, у чужих словах: Вальян, медальйон, Тьєр.

Подвоєння в окремих словах

Ссати, ввєсь (вєсь), овва, Ганна, панна, манна, ванна, бонна, вілла тощо.

У збільшєних прикметниках подвоюється **н** у закінченні **єнний**.

В укр. мові подвоюється приголосні (крім губних **п, б, в, м** та **р**) поміж двома голосними коли після них був **ь**, а далі йотований голосний.

ТАВЛИЦЯ 10.

1. відміна.

1. Іменники чолов. роду. Тверда група.

Однина.

Наз.

Вплив, голод, завод, гарбуз, віл, контракт, ворог, степ, Опанас, палац, міняйло, батько, дядько, Дніпро, страх, чіп, глум, дуб, віз, Київ, Харків, Саратов, Дін, грім, Ленінград.

До твердої групи належать іменники чол. роду, що закінчуються на твердий приголосний, на стверділий **р і на о**.

Род.
а

Робітника, селянина, двора, садка, плуга, вовка, інспектора, професора, Опанаса, міняйла, батька, дядька, чопа, дуба, гарбуза, вола, ворога, Дніпра, понеділка, фунта, вечора, пуда, листопада, аршина, воза, Києва, Харкова, Саратова, Кременчука, Бахмача.

Закінчення а (група—я) у словах визначають точно млені предмети, визначені розміром, мою речі й поняття ві істоти, здрібнілі стливі, а також сло о, на **ин, ов, ів**, суфіксами **сьє, ує**, географічні назви.

у

Впливу, голоду, контракту, товару, степу, страху, глуму, палацу, лісу, народу, шовку, цвіту, роду, року, піску, суму, смутку, сміху, ладу, чину, жаху, гніву, колективу, штабу, фундаменту, антракту, акту, факту, паперу, комітету, завкому, погрому, робфаку, комісаріату, Наркомосу, Профосу, Соцвиху, Виконкому, грому, саду, диму, поступу, цукру, пляху, часу, віку, сходу, заводу, заходу, морозу, ставу, меду, свисту, Дону, Ленінграду.

Закінчення у (3 група—ю) пишемо в вах, що визначають няття гуртові, абстрактні, родові, або якусь одну масу, а також безф явища природи, чинн вражіння, душевний назви установ (особ чужоземного поход ня), новотвори (скор ні слова), зложені деякі географ. назви.

Подвійні форми: стида-у, сорома-у, столу-стола, загону-загона, дзвону-дзвона, двору-двора, розуму-а, мосту-а, паперу-а, листу-а, вітру-а, паркому-а, ліса-лісу, камінь-я (ю).

Часом від закінч залежить значіння

Я не читав ще того папера,
я купив багато паперу.
На дереві нема жодного жовтого листа,
дерево не має листу
Я не підніму цього каменя,
як з каменю тесаний.

Дав.
ові,
у

Робітникові, селянинові, плугові, дворові, вовкові, голодові, заводові, гарбузові, волові, контрактіві, ворогові, інспекторові, професорові, товарові, степові, Опанасові, палацові, міняйлові, батькові, дядькові, Дніпрові, страхові, чопові, глумові, дубові.

Закінчення **ові** мають майже всі іменн чол. роду твердої пр Слова, що кінчаються **в, ів, їв, ов, мають**

Садку, впливу, Києву, болиголову (болиголов), Львову, острову, Бердичеву, Каневу, Чернігову, Рикову, Ворошилову, Іванову.

Тарасові Григоровичу Шевченкові, Борису Грінченкові, Григорію Основ'яненкові.

У власних іменнях і прізвищах, пишучи разом ім'я, по батькові й прізвище, одно якесь або два слова закінчуємо на **у**, решта — **ові**.

Знах.
а

Робітника, селянина, плуг(а), двір(а), вовка, голод(а), завод(а), гарбуз(а), контракт(а), ворога, інспектора, професора, товар, степ, Опанаса, палац, міняйла, батька, дядька, Дніпро, страх, чіп(а), глум, дуб(а).

Закінчення **а** (м'яка група — **я**) можуть мати всі іменники чол. роду твердої групи, навіть слова, що визначають неживі речі. Але тут ніколи не пишемо **у**, як це буває в родовому відмінкові.

Ми не підписували цього акту (род.).
Комісія склала акта (знах.).

Бачив ти мого аршина?

Але тільки: купив аршин сукна.

Оруд.
ом

Робітником, селянином, плугом, дво-
ром, вовком, голодом, заводом, гарбузом,
волом, контрактом, ворогом, інспекто-
ром, професором, товаром, степом, Опа-
насом, палацом, міняйлом, батьком, дядь-
ком, Дніпром, страхом, чопом, глумом,
дубом.

В орудному відмінкові пишемо завжди **ом**, хоч тут і закритий склад, але це **о** ніколи не переходить в **і**.

Місц.
ові
і
у

Робітникові, селянинові, гарбузі, во-
лові, контрактіві, ворогові, вовкові, ін-
спекторові, професорові, товаріві, Опа-
насові, міняйлові, батькові, дядькові,
страху(ові), чопу(ові).

Закінчення **ові** мають переважно назви живих істот (крім слів на **ів**), але це закінчення можуть мати й інші йменники.

На конику, в будинку, на гвоздику,
в ставку, на ринку, в грабунку, в мі-
шку, на снігу, в полку, на шляху, на
току, в яру, на льоду, в бору, на меду,
на воску, в моху, на стогу, в кашкуку,
на віку, в садку, в склепу, на дубу,

Закінчення **у** (м'яка група — **ю**) в іменниках з суфіксами — **к, ик, як, ак, ок, ук**, у тих, що мають наголос ближче до закінчення або переносять на закінчення, але й у деяких інших.

На зубі, на хресті, на возі(у), в обра-
зі, в домі(у), в чоботі, на хлібі, на ґрун-

Закінчення **і** мають переважно слова без на-

ті, в світі, на хвості(у), на лобі, в роті, у дворі, впливі, Києві, голоді, на заводі, плузі, у палаці, Дніпрі, при реготі, в злочині, уві сні, на горбі.

У байраці, на язиці, на порозі, в лузі, на поверсі, в кожусі, в горосі, на березі.

В лісу(і), в склепу(і), на роду-в роді, на ставу-на ставі, на торгу-на торзі.

Кличн.

у
е

Робітнику, селянину, дворе, Києве, впливе, голоде, заводе, гарбузе, воле, контракте, садку, інспекторе, професоре, товаре, степе, Опанасе, палаце, міняйле, батьку, дядьку, Дніпре, страху, чопе, глуме, дубе, батьку, голубчику, Ковальчуку, синку, коничку, кониченьку, братіку, дядьку, козаچه, чумаче, ляше, друже, луже, вороже, плуже, вовче.

ростків, а також іменник з наголосом на пні.

Звуки г, ж, х переходять в з, ц, с.

Деякі йменники можуть мати закінчення або у.

Закінчення у маються в словах з суфіксами **ик, ок, ук, ек.**

Всі інші — е.

Звуки г, ж, х переходять в ж, ч, ц.

Множина.

Наз.
Клич.
и

Робітники, селяни, двори, садки, плуги, вовки, інспектори, професори, товари, степи, Опанаси, палаци, міняйли, батьки, дядьки, чопи, дуби, заводи, гарбузи, воли, контракти, вороги.

Татари, бояри, русини, міщани, хазяїни (і хазяї), вуси (вуса), рукави (рукава), хліби (хліба), вівси(а), світи(а), люди, чоловіки, молдувани, два серби (від сербин), два болгарини (від болгарин), ґрунта(и), окуляри, шаравари, штани, в'язи, баляси, груди, зашпори, мандри, кайдани.

З числовими йменниками два, обидва, три, чотири: сини, ставки, голуби, столи, лектори, діловоди, два рази, други (від друг).

Брат-браття, прут-пруття, волос-волосся, колос-колосся, лист-листя, кіл-кілля, клин-клиння.

(Ці йменники у множині можуть мати форму йменників ніякого роду).

Пишемо закінчення тільки у деяких нескладових йменниках, як на р, як і — **торі, майстрі, хабі** (наголос на останній складі).

У словах із наголосом на першому складі також пишемо закінчення **и**, а не **е**.

При числових йменниках два, обидва, чотири вживаємо форму множини з **и**, а не з **у** род. відм. з **а**.

Род. ів	Робітників, дворів, садків, плугів, вовків, інспекторів, професорів, товарів, степів, Опанасів, палаців, міняйлів, батьків, дядьків, чопів, дубів, заводів, гарбузів, волів, світів, чоловіків, болгарів, сербів, волохів, хазяїнів (і хазяїв), кайданів, окулярів, шараварів, штанів, балясів, обжинків, в'язів, зашпорів, мандрів, селян, татар(ів), бояр, міщан, молдуван, подолян, хотивлян, галичан, заробітчан.	Основне закінчення ів . У словах, що вживаються тільки у множині, також ів . У словах, що мають наростки ан (ян) перед ин нема закінчення ніякого.
	Але: людей, коней, грошей, гостей.	
	П'ять день (і днів), десять раз (разів) пара чобіт, шість чоловік (чоловіка), десять год.	Інколи після числових іменників може бути форма наз. відм. однини.
Дав. ам	Робітникам, дворам, плугам, садкам, вовкам, інспекторам, професорам, товарам, степами, Опанасам, палацам, міняйлам.	Завсіди пишемо закінчення ам .
Знах. (абород. або наз. в.)	Робітників, двори, селян, садки, плуги, вовків, інспекторів, професорів, товари, степи, Опанасів, палаци, волів, контракти, міняйлів, дядьків, батьків, чопи, дуби, заводи, гарбузи, ворогів, синів. Хлопець пасе воли, запрягає коні.	У назвах живих істот закінчення родов. відм., у неживих речей — наз. відм., але й назви живих істот можуть мати форму наз. відм.
Орудн. ами ми	Робітниками, селянами, дворами, садками, плугами, вовками, інспекторами, професорами, товарами, степами, Опанасами, палацами, міняйлами, батьками, дядьками, чопами, дубами, заводами, гарбузами, волами, контрактами, ворогами. Людьми, чобітьми (чоботами), кіньми, грішми (грошима), гістьми.	В орудному завсіди закінчення— ами , в деяких словах ми .
Місц. ах	Робітниках, селянах, дворах, садках, плугах, вовках, інспекторах, професорах, товарах, степах, Опанасах, палацах, міняйлах, батьках, дядьках, чопах, дубах, заводах, гарбузах, волах, контрактах, ворогах.	Закінчення в місцевому завсіди ах , ніколи не пишемо ам .

ТАВЛИЦЯ 11.

1. відміна.

Іменники чолов. роду. М'яка група.

О д н и н а.

Наз.	Кобзар, секретар, господар, пролетар, кінь, день, учитель, дишель, жолудь, коваль, Петрусь, дідусь, лікар, хлопець, рій, дьоготь, татуньо, колодязь, їздець, гудзь, край, чай, лій.	До м'якої групи і чолов. роду належать ті, що кінчаються м'який приголосний, й, ьо та деякі на р.
Род. я ю	Секретаря, кобзаря, господаря, пролетаря, учителя, дишля, жолудя, коваля, Петруся, дідуса, лікта, хлопця, татуня, колодязя, їздця, гудзя, шевця, ченця, мерця, женця. Дьогтю, перцю, гною, ячменю, вогню, кисню (кисень), водню (водень), розбою, болю, жалю, звичаю, стилю, краю, хмелю.	Коли пишемо я, а ли ю, див. табл. № 1
Дав. еві еві ю	Секретареві, кобзареві, господареві, пролетареві, учителеві, дишлеві, жолудеві, ковалеві, Петрусеві, дідусеві, ліктеві, хлопцеві, рові, татуневі, колодязеві, їздцеві, гудзеві, шевцеві, ченцеві, мерцеві, женцеві, розбові(ю), болеві(ю), жалеві(ю), краєві(ю), хмелеві(ю).	Майже всі імен. ч м'якої групи можуть ти закін. еві, — ш голосівки пишемо еві
Знах. (як род. або, як наз.)	Секретаря, коозаря, господаря, пролетаря, учителя, дишель, жолудь(я), коваля, Петруся, дідуса, лікоть, хлопця, роя, татуня, колодязя, їздця, гудзь, шевця, ченця, мерця, женця.	Закінчення я можуть мати всі іменники.
Орудн. ем ем	Секретарем, кобзарем, господарем, пролетарем, учителем, дишлем, жолудем, ковалем, Петрусем, дідусем, ліктем, хлопцем, ровм, татунем, колодязем, їздцем, гудзем, шевцем, ченцем, мерцем, женцем.	Завсіди пишемо після голосної ем (у словах, що кінчаються на й).
Місц. еві еві ю і (ї)	Секретареві, кобзареві, господареві, пролетареві, учителеві, дишлеві, жолудеві, ковалеві, Петрусеві, дідусеві, хлопцеві, рові(ю), татуневі, колодязі, їздцеві, гудзеві, шевцеві, ченцеві, мерцеві, женцеві, в гаю, в краю, в гною, у жалю, при болю, в хмелю, на ліктію.	Закінчення еві пишемо після голосних. Коли пишемо ю, а ли і (ї), дивись табл. № 10.

На місяці, коні, на пні, на дні (день), на пальці, у квітні, у травні, в червні, в серпні, в жовтні, в вересні, в грудні, на перці, у дьогті, у вогні, в ячмені, на звичай, в стилі.

Клич.

ю
е

Секретарю, кобзарю, господарю, пролетарю, учителю, дишлю, жолудю, ковалю, Петрусю, дідусю, ліктю, рою, татуню, колодязю, їздцю, гудзю, пальцю, місяцю, українцю, поганцю, кобцю (кобець), комірцю, ремінцю, корінцю, гаманцю, гаю, краю, жалю, болю, хмелю, гною.

Вихованцю, китайцю, японцю, чебрецю, сивцю, корейцю, кабанцю, олівцю, хотивлянцю, марківцю, хлібцю, вигнанцю, запорожцю, обідранцю, голодранцю, фахівцю, звіринцю, ковтунцю, їдцю, кавказцю, кабардинцю, пловцю, полтавцю, харківцю, чернігівцю, млинцю, виконавцю, бабинцю, дубцю, гребцю, буханцю, каганцю, мисливцю, митцю, сліпцю, курцю, оборонцю, смальцю, брехунцю, зайче-зайцю, німче, купцю, висуванцю.

Хлопче, шевче, отче, оборонче, ченче, женче, перче, кравче, старче, молодче, горобче.

Закінчення ю мають усі йменники м'якої групи, крім деяких слів на **ець**.

Множина.

Наз.
Клич.
і (ї)

Секретарі, пролетарі, коні, дні, учителі, жолуді, ковалі, Петрусі, дідусі, лікті, хлопці, рої, татуні, колодязі, їдці, гудзі, краї, гаї, шевці, кравці, женці, ченці, мерці, солов'ї.

Закінчення і, післяголосного й після губних ї.

Род.
ів
їв

Секретарів, пролетарів, днів, учителів, дишлів, жолудів, ковалів, Петрусів, дідусів, ліктів, хлопців, роїв, татунів, колодязів, їздців, гудзів, країв, гаїв, шевців, кравців, женців, ченців, мерців, солов'їв.

У родовому завісді закінчення **ів**, післяголосного й після губних з апострофом **їв**.

Про форми родового при числових іменниках див. табл. № 10.

Дав.
ям

Секретарям, пролетарям, дням, учителям, дишлям, жолудям, ковалям, Петрусям, дідусям, ліктям, хлопцям, роям, татуням, колодязям, їздцям, гудзям,

Закінчення у давальному завісді **ям**.

	краям, гаям, шевцям, кравцям, женцям, ченцям, мерцям, солов'ям.	
Знах. ів (або наз. в.)	Секретарів, пролетарів, дні, учителів, дишлі, жолуді, ковалів, Петрусів, дідусів, ліктів, хлопців, рої, татунів, колодязі, їздців, гудзі, краї, гаї, шевців, кравців, женців, ченців, мерців, солов'їв.	Особливості знах відміну див. табл. № (тверда група).
Оруд. ями	Секретарями, пролетарями, днями, учителями, дишлями, ковалями, Петрусями, дідусями, ліктями, хлопцями, роями, татунями, колодязями, їздцями, гудзями, краями, гаями, шевцями, жінцями, гістьми, кіньми, жолудьми (жолудями), солов'ями.	В орудному закінченні, в деяких словах — ми .
Місц. ях	На секретарях, пролетарях, днях, учителях, дишлях, жолудях, ковалях, Петрусях, дідусях, ліктях, хлопцях, роях, жолудях, колодязях, їздцях, гудзях, краях, гаях, шевцях, женцях, гостях, конях, солов'ях.	Закінчення завжди ніколи не пишемо яи .

ТАБЛИЦЯ 12.

Мішана група.

Однина.

Наз.	Школяр, муляр, газетяр, вугляр, повістяр, товариш, ніж, дощ, слухач, кіш, обруч, ключ, сторож, книш, риш, гуж, вуж, криж, хрущ, пляж.	До мішаної групи ймечод. р. належать слова на ж, ч, ш, щ, дж , деякі на р , назви професій на яр .
Род. а у	Школяра, муляра, газетяра, вугляра, повістяра, товариша, ножа, дощу, слухача, коша, обруча, ключа, сторожа, книша, рижу, гужа, вужа, крижа, хруща, пляжу.	Коли пишемо а, у , див. табл. № 10.
Дав. ові	Школяреві, муляреві, газетяреві, вугляреві, повістяреві, товаришеві, ножеві, дошеві, слухачеві, кошеві, обручеві, ключеві, сторожеві, книшеві, рижеві, гужеві, вужеві, крижеві, хрущеві, пляжеві.	Завсіди ові . Слова в яр з наголосом не в закінченні — ові .
	Але: столярів, комарів.	

Знах. а	Школяра, муляра, газетяра, вугляра, повістяра, товариша, ніж(а), дощ(а), слухача, кіш(а), обруч(а), ключ(а), сторожа, книш(а), риж(а), гуж(а), вуж(а), криж(а), хрущ(а), пляж(а).	Закінчення а можуть мати всі йменники цієї групи, але ніколи у .
Орудн. ем	Школярем, газетярем, вуглярем, повістярем, товаришем, ножем, дощем, слухачем, кошем, обручем, ключем, сторожем, книшем, рижем, гужем, вужем, крижем, хрущем, пляжем. Але: столяром, муляром, комаром.	Слова на шелесні за-всіди мають ем , слова на (р) з наголосом не на закінченні можуть ма-ти ом .
Місц. еві і ю	На школяреві, газетяреві, вугляреві, повістяреві, товаришеві, ножеві(у), дошеві(і), слухачеві, кошеві(і), обручеві(і)(у), ключеві(і)(у), сторожеві, книшеві(і), рижеві(у), гужеві(у), вужеві(у), крижеві(у), хрущеві(у)(і), пляжеві(жі).	
Кличн. е у	Школяре, газетяре, вугляре, повістяре (і повістяру), товаришу, ноже, доще, слухачу, коше, обруче, ключе, стороже, книше, риже, гуже, вуже(у), криже(у); хруще, пляже.	
Множина.		
Наз. Клич. і	Школярі, мулярі, газетярі, вуглярі, повістярі, товариші, ножі, дощі, коші, обручі, ключі, сторожі, книші, вужі, хрущі, пляжі.	Закінчення і .
Род. ів	Школярів, мулярів, газетярів, вуглярів, повістярів, товаришів, ножів, дощів, кошів, обручів, ключів, сторожів, книшів, вужів, пляжів, хрущів.	У родовому закінчен-ня ів .
Дав. ам	Школярам, мулярам, газетярам, вуглярам, повістярам, товаришам, ножам, дощам, кошам, обручам, ключам, сторожам, книшам, вузам, хрущам, пляжам.	Закінчення в даваль-ному від. за всіди ам .
Знах. ів, і	Школярів, мулярів, газетярів, вуглярів, повістярів, товаришів, ножі, дощі, коші, обручі, ключі, сторожі, книші, вужів, хрущів, пляжі.	Особливості знахідного відм. множини див. табл. № 10.
Оруд. ами	Школярами, мулярами, газетярами, вуглярами, повістярами, товаришами,	Закінчення ами , в де-яких — ми .

Місц.
ах

ножами, дощами, кошами, обручами, ключами, сторожами, книшами, вужами, хрущами, пляжами, грішми (грошима).

Школярах, мулярах, газетях, вуглярах, повістях, товаришах, ножах, дошах, кошах, обручах, ключах, сторожах, книшах, вужах, хрущах, пляжах, грошах.

Закінчення в місц.
му завсіди **ах**, ніко
пишемо — **ам**.

ТАБЛИЦЯ 13.

1. відміна.

Іменники жіп. роду. Тверда група.

О д н и н а.

Назовн.
а

Хата, фабрика, шапка, дочка, графа, громада, дорога, стріха, дзиґа, недуга, відпустка, фльота, морква, старшина, староста, Мекка.

До твердої групи і
жіп. й чолов. род. п
жать слова, що кінч
ся на **а**.

Родов.
и

Хати, фабрики, шапки, дочки, графи, громади, дороги, стріхи, дзиґи, недуги, відпустки, фльоти, моркви, старшини, старости, Мекки.

У родовому завсіди

Дав.
і

Хаті, фабриці, шапці, дочці, графі, громаді, дорозі, стрісі, дзидзі, недузі, відпустці, фльоті, моркві, старшині, старості, Мецці.

Закінчення в дав
ному і; звуки **г, ж, х**
реходять в **з, ц, с**.

Знах.
у

Хату, фабрику, шапку, дочку, графу, громаду, дорогу, стріху, дзиґу, недугу, відпустку, фльоту, моркву, старшину, старосту, Мекку.

У знахідн. закін
ня — **у**.

Орудн.
ою

Хатою, фабрикою, шапкою, дочкою, графою, громадою, дорогою, стріхою, дзиґою, недугою, відпусткою, фльотою, морквою, старшиною, старостою, Меккою.

В орудному зав
пишемо закінчення
ніколи не може бути

Місц.
і

На хаті, фобриці, шапці, дочці, графі, громаді, дорозі, стрісі, дзидзі, недузі, відпустці, фльоті, моркві, старшині, старості, Мецці.

Закінчення завсіди
г, ж, х переходить
з, ц, с.

Кличн.
о

Хато, фабрико, шапко, дочко, громадо, дорого, стріхо, дзиґо, недуго, відпустко, фльото, моркво, старшино, Мекко.

У кличн. завсіди о.

Множина.

Назовн.
Кличн.
и

Хати, фабрики, шапки, дочки, графи, громади, дороги, стріхи, дзиґи, недуги, відпустки, фльоти, моркви, старшини, старости.

Закінчення в множині **и**.

Родов.
чиста
основа

Ночви, жабри, розглядини, закладини, заговіни, збоїни, заручини, запросини, змовини, висівки, гони, крупи, Яси, Атени, Черкаси, Бендери, Карпати.

И мають також ті йменники з ознаками жін. роду, що вживається лише в множині.

Хат, фабрик, граф, громад, стріх, дзиґ, недуг, флот, старшин, старост (ів).

Найчастіше в родовому множини не буває ніякого закінчення, — лишається чиста основа; у деяких імен., що вживаються тільки в множині — **ей**.

Барв, форм, підків (подкова), підвід, верб.

Збоїв, розглядин, закладин, заговін, запоїн, заручин, запросин, змовин, круп, Яс, Атен, Черкас, Карпат.

ей

Грудей, саней, сіней.

Шапок, дочок, качок, висівок, ночов, книжок, дощок, свічок, чайок (чайка) копійок, сосон (і сосен), мітел, воєн (війна), попівен, церков, назов, буков, молитов, верстов, дрохов, кроков, корогів, відьом, тиков (тиква), рихов (рихва), козел, жорен, ясел, ясен, гусел, хаток, лавок, сестер, жінок.

Часто при збігові приголосних з'являється вставне **о** або **е**, що ніколи не переходить в **і**.

Доріг, гонів (гони), гір (гора), кіз (коза), панчіх, шкіл, ріс (роса), ніг, бліх (блоха), бджіл, кіс (коса), піл (пола), ягід, осіб, борін, сторін, воріт, корів, сиріт, сліз, кіп (копа), голів, брів.

У закритому складі часто **о**, **е** переходять в **і**.

Але: вод (вода), проб (проба), перепон, установ, постанов, чеснот, істот, печер, потреб, підлог, підпор, корон, забарок.

Дав.
ам

Хатам, фабрикам, шапкам, дочкам, графам, громадам, дорогам, стріхам, дзиґам, відпусткам, фльотам, старшинам, старостам.

У давальному завісді закінчення **ам**.

Знах.
(як наз.
або род.)

Хати, фабрики, шапки, дочок, графи, громади, дороги, стріхи, дзиґи, відпустки, фльоти.

У живих істот закінчення родового, у неживих речей — назовного.

Старшин, старост(ів).

Орудн. ами	Хатами, фабриками, шапками, дочка-ми, графами, громадами, дорогами, стрі-хами, дзиґами, відпустками, фльотами, старшинами, старостами.	Закінчення — ами
Місц. ах	Хатах, фабриках, шапках, дочках, графах, громадах, дорогах, стріхах, дзи-гах, фльотах, старшинах, старостах.	У місцевому закін-ня ах , — ніколи не-ває — ам .

ТАВЛИЦЯ 14.

1. відміна.

Імен. жіін. роду. Мішана група.

О д н и н а.

Назов.	Груша, буча, гуща, круча, пожежа, межа, сажа, рожа, каша, діжа, колотнеча, втеча, калюжа, рогожа, пуща, ґанджа.	До мішаної групи жіін. р. належать слова, кінчаються на жа, ча, ща, джа .
Родов. і	Груші, бучі, гуці, кручі, пожежі, межі, сажі, рожі, каші, діжі, колотнечі, втечі, калюжі, рогожі, пуці, ґанджі.	Закінчення в родов. й давальному відм.
Дав. і	Груші, бучі, гуці, кручі, пожежі, межі, сажі, рожі, каші, діжі, колотнечі, втечі, калюжі, рогожі, пуці, ґанджі.	
Знах. у	Грушу, бучу, гущу, кручу, пожежу, межу, сажу, рожу, кашу, діжу, колотнечу, втечу, калюжу, рогожу, пущу, ґанджу.	У знахідному за-кінчення у .
Орудн. ею	Грушею, бучею, гущею, кручею, по-жежею, межею, сажею, рожею, кашею, діжею, колотнечею, втечею, калюжею, рогожею, пущею, ґанджею.	Закінчення ею , — коли не буває ей .
Місц. і	Груші, бучі, гуці, кручі, пожежі, межі, сажі, рожі, каші, діжі, колотнечі, втечі, калюжі, рогожі, пуці, ґанджі.	У місцевому закін-ня завіси і .
Кличн. е	Груше, буче, гуще, круче, пожеже, меже, саже, роже, каше, діже, колотне-че, втече, калюже, рогоже, пуще, ґандже.	Закінчення в кли-ному е .

М н о ж и н а.

Назов. і	Груші, бучі, гуці, кручі, пожежі, межі, сажі, рожі, каші, діжі, колотнечі, втечі, калюжі, рогожі, пуці, ґанджі, труднощі, радощі, веселощі, нестощі, любові.	У множині завіси кінчення і ; пишемо і так у словах, що вживають тільки в множині й кінчаються на щі .
-------------	--	--

Родов. чиста основа, ів	Груш, буч, гуш, круч, пожеж, меж, саж, рож, каш, діж, колотнеч, втеч, калюж, рогож, пуш, гандж.	У родовому нема ніякого закінчення, чиста основа.
Дав. ам	Труднощів, радошів, веселошів, пестошів, любощів. Грушам, бучам, гушам, кручам, пожежам, сажам, кашам, діжам, колотнечам, втечам, калюжам, рогожам, пушам, ганджам, трудношам, радошам, веселошам, пестошам, любощам.	У словах на щі закінчення ів . Закінчення в давальному ам .
Орудн. ами	Грушами, бучами, гушами, кручами, пожежами, сажам, кашами, діжами, колотнечами, втечами, калюжами, рогожами, кушами, ганджами, трудношами, радошами, веселошами, пестошами, любощами.	Закінчення ами .
Місц. ах	Грушах, бучах, гушах, кручах, пожежах, сажам, кашам, діжам, колотнечах, втечах, калюжах, рогожах, кушах, ганджах, трудношам, радошам, веселошам, пестошам, любощам.	У місцевому закінчення завжди ах , ніколи не буває ам .

Двоїна.

Дві, обидві, три, чотири: Хаті, шапці, дочці, графі, громаді, дорозі, стрісі, дзидзі, недузі, фльоті, моркві, нозі, мусі.	В укр. мові збереглося давнє двійне число. Імен. жіні й ніякого роду твердої групи з числовими іменниками: дві, обидві, (а з аналогії й три, чотири) можуть мати форму двоїни. Закінчення тоді буде і , наголос як у родовому однини, звуки г, в, х переходять в з, ц, с . Але частіше вживається форма множ.
Дві, три, чотири—відрі, слові, яблуці, вікні, плесі, депі, бюрі, ярмі.	

ТАВЛИЦЯ 15.

1. відміна.

Іменники жіноч. роду. М'яка група.

О д н и н а.

Назовн.	Пісня, шия, вівця, буря, молодиця, сім'я, зброя, воля, матуся, стаття, робітниця, Гандзя, вія, шалвія, рілля, суддя, тесля, п'яниця.	До м'якої групи належать імен. жіні й чоловіч. роду, що кінчаються на я .
---------	--	--

Родов. і, і	Пісні, шиї, вівці, бурі, молодиці, сім'ї, статті, зброї, волі, матусі, робітниці, Гандзі, вії, шалвії, ріллі, судді, теслі, п'яниці.	Закінчення і, після голосних і губних (з апострофом) — і.
Дав. і, і	Пісні, шиї, вівці, бурі, молодиці, сім'ї, зброї, волі, матусі, статті, робітниці, Гандзі, вії, шалвії, ріллі, судді, теслі, п'яниці.	
Знах. ю	Пісню, шию, вівцю, бурю, молодицю, сім'ю, зброю, волю, матусю, статтю, робітницю, Гандзю, вію, шалвію, ріллю, суддю, теслю, п'яницю.	У знахідному закінчення ю.
Орудн. єю, єю	Піснею, шиєю, вівцею, бурею, молодичею, сім'єю, зброєю, волею, матусею, статтею, робітницею, Гандзею, вією, шалвією, ріллею, суддею, теслею, п'яницею.	Закінчення в орудному єю, після голосних і губних (з апострофом) — єю.
Місц. і, і	Пісні, шиї, вівці, бурі, молодиці, сім'ї, зброї, волі, матусі, статті, робітниці, Гандзі, вії, шалвії, ріллі, судді, теслі, п'яниці.	В місцевому закінченні і, після голосних і губних (з апострофом) — і.
Кличн. е, е, ю	Пісне, шие, вівце, буре, молодиче, сім'є, збров, воле, статте, робітнице, віє, шалвіє, рілле, судде, тесле, п'янице, матусю, Гандзю, Настуню, доню, Галю, Марусю(е).	Закінчення е, після голосних і губних (з апострофом) — е, у першому вих — ю.

Множина.

Назовн. Кличн. і, і	Пісні, шиї, вівці, бурі, молодиці, сім'ї, зброї, волі, легені, матусі, статті, робітниці, Гандзі, вії, шалвії, судді, теслі, п'яниці. Двері, граблі, коноплі, вечорниці, м'ясниці, ножиці.	У множині закінчення і, після голосної й губних (з апострофом) — і. І пишемо також у словах з ознаками жіночого роду, що вживається тільки в множині.
Родов.	Пісень, овець, бур, молодичь, легень, матусь, робітниць, Гандзь, ножиць, вечорниць, ям'сниць, клунь (клуня), п'яниць. Ший, сімей, зброй, вій, шалвій, свиней, дверей. Статтів(ей), суддів, теслів, брехнів (брехень), граблів (грабель).	У родовому немає якого закінчення (тільки основа). Іноколи буває закінчення ей. Іноді маємо закінчення ів. При відмінності

	Картопель, сотень, овець, кухонь, земель, конопель, лазень (лазня).	приголосних з'являється вставне е або о .
Дав. ям	Пісням, шиям, вівцям, бурям, молодцям, сім'ям, зброям, легеням, матусям, статтям, робітницям, Гандзям, віям, шалвіям, суддям, теслям, п'яницям.	У давальному закінчення ям .
Знах.	Пісні, ший, овець (вівці), бурі, молодці, сім'ї, зброї, волі, легені, матусь, статті, робітниць, Гандзь, вії, шалвії, суддів, теслів, п'яниць.	У знахідному закінчення або назовного або родового.
Орудн. ями	Піснями, шиями, вівцями, бурями, молодцями, сім'ями, зброями, волями, легенями, матусями, статтями, робітницями, Гандзями, віями, шалвіями, суддями, теслями, п'яницями, дверми (дверима).	В орудному — ями .
Місц. ях	Піснях, шиях, вівцях, бурях, молодцях, сім'ях, зброях, волях, легенях, матусях, статтях, робітницях, Гандзях, віях, тополях, шалвіях, суддях, теслях п'яницях.	Закінчення в місцевому ях , ніколи не бувало — ям .

ТАВЛИЦЯ 16.

1. відміна¹⁾.

Іменники ніякого роду. Тверда група.

О д н и н а.

Наз., Клич., Знах.	Благо, яблуко, добро, гніздо, залізо, депо, пальто, бюро, кіно, вікно, відро, колесо, небо, ліжко, місто, більмо, молоко, долото, ягнятко.	До твердої групи належать імен. ніякого роду, що кінчаються на о .
Родовий а	Блага, яблука, добра, гнізда, заліза, депа, пальта, бюра, кіна, вікна, відра, колеса, неба, ліжка, міста, більма, молока, долота, ягнятка.	У родовому закінчення а .
Давальн. у, ові	Благу, яблуку, добру, гнізду, залізу, депу, пальту, бюру, кіну, вікну, відру, колесу, небу, ліжку, більму, молоку, долоту, місту, ягняткові, теляткові, дитяткові, кошеняткові, звіряткові, не-	Закінчення в давальному у . У словах на жо (переваж.) в назвах живих істот закінчення ові .

¹⁾ За цією відміною і слова чужоземні, як: кіно, -а, -у... бюро, депо, авто.

	мовляткові, серденькові, козеняткові, і навіть: лихові, військові, святкові, ліжкові.	
Орудн. ом	Благом, яблуком, добром, гніздом, залізом, депом, пальтом, бюром, кіном, вікном, відром, колесом, небом, ліжком, більмом, молоком, долотом, містом, ягнятком.	В орудному закінченні ом , при цьому о ніколи не перемінюється в і .
Місц. і, у, ові	Благові(зі), добрі, гнізді, залізі, депі, пальті, бюрі, кіні, вікні, відрі, небі, більмі, долоті, місті, У вусі, в оці, молоці. Яблуку(кові)(ці), ліжку(ові), в війську(ові), у вічку(ові), в містечку(ові), на серденьку(ові), у горщатку(ові), ячку(ові), видовиську (по слову, по яблуку), лику, ягняткові(у), немовляткові(у), козеняткові(у), військові(у), святкові.	Закінчення в місцевості: звуки г, ж, х переходять в з, ц, с . Слова з наростком можуть мати закінчення у , або ові : після іменника по закінченні можуть приймати й іменники.
Множина.		
Назов., Знах., Кличн. а	Блага, яблука, гнізда, заліза, пальта, бюра, кіна, вікна, відра, колеса, ліжка, більма, долота, крила, дерева, пера, небеса, очі, вуха (уші), вила, ясла, ворота, гусли, лещата, дверчата, вуста, козла, жорна.	У множині закінчення а . Закінчення а після тих іменників з означенням ніякого роду, вживаються тільки у множині.
Родов.	Благ, яблук, гнізд, заліз, пальт, бюр, кін, лещат, дверчат, вік (віко), міст, дерев, джерел, небес, очей, вух (рідко ушей), палив (паливо), товариств, пер, крил, вікон, відер, ліжок, ребер, весел (весло), ясел, гусел, козел, волокон, полотен, ягнят, теляток, серденьок, масел (масло), коліс, воріт, доліт, заступлен, держален, сіл (село), слів, озір (озер), боліт (болото), ден (дно), писем (письмо), багнів (багон), шатрів (шатро).	У родовому немає закінчення, чия основа; при збігові голосних з'являються вставні о або е . У закритому складі часом переходять іноколи буває закінчення ів .
Дав. ам	Благам, яблукам, гніздам, залізам, пальтам, бюрам, кінам, вікнам, відрам, колесам, ліжкам, долотам, містам, крилам, перам, деревам, небесам, очам, вухам.	В давальному закінченні ам .

Орудн.
ами

Благами, яблуками, гніздами, залізами, пальтами, бюрами, кінами, вікнами, відрами, колесами, ліжками, ребрами, віками, долотами, містами, крилами, деревами, перами, небесами, очима, ушима (вухами).

Закінчення **ами**.

Місц.
ах

Благах, яблуках, гніздах, залізах, пальтах, бюрах, кінах, вікнах, відрах, колесах, ліжках, ребрах, віках, долотах, містах, крилах, деревах, перах, небесах, очах, вухах.

У місцевому закінченні **ах**, ніколи не буває **ам**.

ТАВЛИЦЯ 17.

1. відміна.

Іменники ніякого роду. М'яка група.

О д н и н а.

Наз.,
Клич.,
Знах.
е, я.

Серце, сонце, поле, кільце, яйце, барильце, лице, пір'я, дуб'я, луб'я, струп'я, бездум'я, лушпайя, галуззя, обіддя, весілля, війя, збіжжя, обличчя, піддашшя, розторжя, листя, вістря, сім'я, тім'я, вим'я, полум'я, плем'я.

До м'якої групи належать імен. ніякого роду, що кінчаються на **ре, ле, це** й слова на **я**, що відмінюються без наростків **ят, ат, ен**; у словах на **я** приголосний між двома голосними подвоюється (крім губних і р.)

Род.
я

Серця, сонця, поля, кільця, яйця, барильця, лица, пір'я, дуб'я, луб'я, струп'я, бездум'я, лушпайя, галуззя, обіддя, весілля, війя, збіжжя, обличчя, піддашшя, розторжя, листя, вістря, тім'я, вим'я, полум'я, плем'я.

У родовому закінченні **я**.

Дав.
ю

Серцю(еві), сонцю(еві), полю, кільцю, яйцю, барильцю, лицю, пір'ю, дуб'ю, луб'ю, струп'ю, бездум'ю, лушпайю, галуззю, обіддю, весілля, війю, збіжжю, обличчю, піддашшю, розторжю, листю, вістря, сім'ю, тім'ю, вим'ю, полум'ю, плем'ю.

Закінчення в давальному **ю**. У деяких словах може бути **еві**.

Серцеві, сонцеві, деревцеві, барильцеві.

Оруд.
ем
ям

Серцем, сонцем, полем, кільцем, яйцем, барильцем, лицем, пір'ям, дуб'ям, струп'ям, бездум'ям, лушпайям, галуззям, обіддям, весіллям, війям, збіжжям, облич-

Слова, що кінчаються на **ре, ле, це** мають закінчення **ем**, — ті, що кінчаються на **я**, — **ям**.

	чям, піддашшям, розторжям, листям, вістрям, сім'ям, тім'ям, вим'ям, полум'ям, плем'ям.	
Місц. і, ї, ю	Серці, сонці, полі, кільці, яйці, барильці, лиці, пір'ї, дуб'ї, луб'ї, струп'ї, бездум'ї, лушпайї, галуззі, обідді, весіллї, війї, збіжжі, обличчі, піддашші, розторжі, листі, вістрі, сім'ї, тім'ї, вим'ї, полум'ї, плем'ї. По серцю, по сонцю, по полю, по яйцю, по морю, по місцю, по барильцю, по лицю, по пір'ю, по дуб'ю, по луб'ю, по обличчю.	У місцевому закінченні і, після голосних губних та р (з апострофом) — ї. Деякі імен. ніякого можуть мати закінчення, особливо після прикметника по.
Множина.		
Наз., Знах., Клич. (пікр. не мають однини)	Серця, сонця, поля, кільця, яйця, барильця, лица, пір'я, дуб'я, луб'я, струп'я, бездум'я, лушпайя, обіддя, листя, обличчя, піддашшя, розторжя, вістря, тім'я, вим'я, полум'я, плем'я (племена). Давильця, вінця.	У множині закінчення я.
Род. чист. пень або ів	Серць (сердець), сонць (сонців), лиць, знань, бажань, питань, оповідань, скрипотінь(нів), ходінь(нів). Давилець, вінець, кілець, яець, барилець, крилець, віконець, ряденець. Полів(піль), морів, весіллів, обличчів (облич), піддашшів (піддаш), розторжів, вістрів, тім'їв, вим'їв, полум'їв, плем'їв (племен), оповіданнів (оповідань), питаннів (питань), подвір'їв, прислів'їв, життів, єднаннів (єднань).	У родовому немає ніякого закінчення — чиста основа. При збігові приголосних з'являється вставне (є). Деякі імен. ніякого роду можуть мати закінчення ів, після апострофа — їв.
Дав. ям	Серцям, сонцям, полям, кільцям, яйцям, місцям, барильцям, лицям, весіллям, обличчям, піддашшям, розторжям, вістрям, тім'ям, вим'ям, полум'ям, плем'ям (племенам). Давильцям, вінцям.	У давальному закінчення ям.
Оруд. ями	Серцями, сонцями, полями, кільцями, яйцями, барильцями, лицями, весіллями, обличчями, піддашшями, розторжями,	Закінчення в орудному ями.

вістрями, тім'ями, вим'ями, полум'ями,
племенами (плем'ями),
давитьцями, вінцями.

Місц.
ях

Серцях, сонцях, полях, кільцях, яйцях,
барильцях, лицях, весіллях, обличчях,
піддашцях, розторжях, вістрях, тім'ях,
вим'ях, полум'ях, племенах (плем'ях),
давитьцях, вінцях.

В місцевому закінчен-
ня **ях**,—ніколи не буває
ям.

ТАВЛИЦЯ 18.

1. відміна.

Іменники ніякого роду. Мішана група.

Однина.

Наз. Знах. Клич. е, о	Ложе, віче, прізвище, гречанище, зга- рище, стовпище, явище, ячменище, по- жарище, становище, плече, дурнище, зявище.	До мішаної групи імен. ніякого роду належать слова на же, че, ше (сюди належать і такі слова, як: дідище, баби- ще, ледащо, Санчо).
Род. а	Ложа, віча, прізвища, гречанища, зга- рища, стовпища, явища, ячменища, пожарища, становища, плеча, дурнища, зявища.	У родовому закінчен- ня — а .
Дав. у	Ложу, вічу, прізвищу, гречанищу, згарищу, стовпищу, явищу, ячменищу, пожарищу, становищу, плечу, дурнищу, зявищу.	Закінчення — у .
Оруд. ем	Ложем, вічем, прізвищем, ячменищем, пожарищем, стовпищем, плечем, дурнищем, зявищем.	В орудному закінчен- ня — ем .
Місц. і (у)	Ложі(у), вічі(у), прізвищі, гречанищі, згарищі, стовпищі, явищі, ячменищі, пожарищі, становищі, плечі, дурнищі, зявищі(у).	Закінчення в місцевому і, в деяких словах може бути — у .

Множина.

Наз. Клич. Знах. а	Ложа, віча, прізвища, гречанища, зга- рища, стовпища, явища, ячменища, пожарища, становища, плечі , дурнища, зявища.	У множині закінчення а , але слово—плечі.
-----------------------------	--	---

Род. (чиста основа), ів	Лож, віч, прізвищ, гречанищ, згарищ, явищ, ячменищ, пожарищ, становищ, плечей (пліч) дурнищ, зявищ, стовпищ(ів).	У родовому нема кого закінчення, ч основа. Деякі мож мати — ів .
Дав. ам	Ложа́м, віча́м, прізвища́м, гречани́- ща́м, згарища́м, стовпища́м, явища́м, ячменища́м, пожарища́м, стовпища́м, плеча́м, дурнища́м, зявища́м.	Закінчення — ам .
Оруд. ами	Ложа́ми, віча́ми, прізвища́ми, греча́- нища́ми, згарища́ми, стовпища́ми, яви́- ща́ми, ячменища́ми, пожарища́ми, ста́- новища́ми, плечима́ , дурнища́ми, зявища́ми.	В орудному закін ня — ами .
Місц. ах	Ложа́х, віча́х, прізвища́х, гречанища́х, згарища́х, стовпища́х, явища́х, ячмени́- ща́х, пожарища́х, становища́х, плеча́х, дурнища́х, зявища́х.	Закінчення в місц му завісді ах , ні не буває ам .

ТАВЛИЦЯ 19.

2. відміна.

Іменники ніякого роду.

Однина.

Наз. Знах. Клич. я, а	Теля, козеня, гуся, вутя, курча, лопа, дитинча, дівча, горща, коліща, циганча, левеня, орля, голубеня, горобеня, соро́- чення, хлоп'я, ім'я.	До другої відм. на жать імена ніякого р назви малих істот, реч що закінчуються на після шепелесних — а , які мають наростки ат, ен .
Род. яти, ати	Теляти, козеняти, гусяти, вутяти, курчати, лошати, дитинчати, дівчати, горщати, коліщати, циганчати, леве́- няти, орляти, голубеняти, горобеняти, соро́ченняти, хлоп'яти, імені (ім'я).	У родовому закін ня — яти , після ш сних — ати .
Дав. яти, ати	Теляти́, козеня́ти, гуся́ти, вутя́ти, кур- ча́ти, лоша́ти, дитинча́ти, дівча́ти, гор- ща́ти, коліща́ти, циганча́ти, левеня́ти, орля́ти, голубеня́ти, горобеня́ти, соро́че- ня́ти, хлоп'я́ти, імені́ (ім'ю).	Закінчення в дав ному — яти , після ш сних — ати .

Оруд. ям, ам	Телям, козеням, гусям, вутям, курчам, лошам, дитинчам, дівчам, горщам, коліщам, циганчам, левеням, орлям, голубеням, горобеням, сороченням, хлоп'ям, ім'ям (іменем).	В орудному закінченні ям , після шелесних— ам .
----------------------------------	--	--

Місц. яти, аті	Теляті, козеняті, гусяті, вутяті, курчаті, лошаті, дитинчаті, дівчаті, горщаті, коліщаті, циганчаті, левеняті, орляті, голубеняті, горобеняті, сороченняті, хлоп'яті, імені (ім'ю).	У місцевому закінченні яти , після шелесних— аті .
------------------------------------	---	---

Множина.

Наз. Знах. Клич. ята, ата	Телята, козенята, гусята, вутята, курчата, лошата, дитинчата, дівчата, горщата, коліщата, циганчата, левенята, орлята, голубенята, горобенята, сороченнята, хлоп'ята, оченята, санчата, дворчата, лещата, імена (ім'я).	У множині закінчення ята , після шелесних— ата .
---	---	---

Род. (чиста основа)	Телят, козенят, гусят, вутят, курчат, лошат, дитинчат, дівчат, горщат, коліщат, циганчат, левенят, орлят, голубенят, оченят, санчат, дівчат, лещат, імен.	У родовому нема ніякого закінчення, чиста основа.
---------------------------	---	---

Дав. ам	Телятам, козенятам, гусятам, вутятам, курчатам, лошатам, дитинчатам, дівчатам, горщатам, коліщатам, циганчатам, левенятам, орлятам, голубенятам, горобенятам, сороченнятам, хлоп'ятам, оченятам, санчатам, дворчатам, лещатам, іменням.	Закінчення в давальному завісіді ам .
-------------------	---	--

Оруд. ами	Телятами, козенятами, гусятами, вутятами, курчатами, лошатами, дитинчатами, дівчатами, горщатами, коліщатами, циганчатами, левенятами, орлятами, голубенятами, горобенятами, сороченнятами, хлоп'ятами, оченятами, санчатами, дворчатами, лещатами, іменнями.	В орудному закінченні ами .
---------------------	---	------------------------------------

Місц. ах	Телятах, козенятах, гусятах, вутятах, курчатах, лошатах, дитинчатах, дівчатах, горщатах, коліщатах, циганчатах, левенятах, орлятах, голубенятах, горобенятах, сороченнятах, хлоп'ятах, оченятах, санчатах, дворчатах, лещатах, іменах.	Закінчення в місцевому завісіді ах , ніколи не буває ам .
--------------------	--	---